

UNIVERZA V NOVI GORICI
FAKULTETA ZA HUMANISTIKO

**MOTIVI MATERE, DRUŽINE IN DOMOVINE V
MLADOSTNI PROZI IVANA CANKARJA IN V ZBIRKI
MOJA NJIVA**

DIPLOMSKO DELO

Špela Brajer

Mentorica:izr. prof. dr. Irena Avsenik Nabergoj

Nova Gorica, 2011

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici izr. prof. dr. Ireni Avsenik Nabergoj za vse dobre želje, nasvete in spodbude pri pisanju diplomske naloge. Zahvaljujem se tudi vsem domačim, ki so me v času pisanja diplomske naloge spodbujali, mi dajali podporo in me razumeli. Simon hvala za razumevanje in podporo.

Delo posvečam človekoma, ki sta medtem odšla za vedno. Ivan in Ana, hvala.

NASLOV

Motivi matere, družine in domovine v mladostni prozi Ivana Cankarja in zbirki *Moja njiva*

IZVLEČEK

V svoji diplomski nalogi bom skušala prikazati podobnosti in razlike v opisih odnosov mati – sin, posameznik – domovina, posameznik – družina, kot se razkrivajo s primerjavo med Cankarjevo mladostno in njegovo zrelejšo prozo. Izhajala bom iz teze, da večja kot je ljubezen literarnega subjekta do matere, domovine in družine, tem večje je nato njegovo samoobtoževanje oziroma grajanje sebe in/ali družbe. Pri analizi motiva matere in odnosa sina do nje je to stopnjevanje še posebej opazno, saj je vse večje, kolikor večja je etična zavest sina oziroma lirskega subjekta ali avtorja samega. Enako stopnjevanje je opaziti tudi pri preostalih obravnavanih motivih.

Kot kaže tematološka analiza, je med motivi matere, družine in domovine v Cankarjevi mladostni kratki prozi v ospredju motiv matere, ta pa se močno povezuje z motivom družine. V ozadju vseh teh motivov sta pogosto tematiki revščine in hrepenenja. Šibek socialni položaj namreč močno vpliva na odnos literarnih oseb in pripovedovalca do matere, družine in domovine ter v njih poraja hrepenenje po boljšem. V analizi me bo zanimalo, kako socialno-ekonomski status vpliva na razmišljanje in dejanja literarnih subjektov. Analiza del, v katerih sta glavna motiva mati in družina, bo upoštevala tudi biografska dejstva iz avtorjevega življenja; ta dela namreč pogosto vsebujejo tudi avtobiografske prvine, zato je poznavanje avtorjeve biografije marsikdaj ključno za pravilno razumevanje in interpretiranje njegovega opusa.

KLJUČNE BESEDE

Ivan Cankar, mladostna proza, *Moja njiva*, mati, družina, domovina

TITLE

Literary motifs of mother, family and homeland in the Ivan Cankar's youth prose and in collection *Moja njiva (My field)*.

ABSTRACT

This study tries to depict the differences in relationship mother – son, individuum – society and individuum – family in the way they are presented in Cankar's youth and mature prose.

The analysis is based on the hypothesis: *the stronger the author's love to his mother, woman, his own homeland and family, the greater are his self-blame and criticism towards himself and society*. This baseline statement is well represented in the analysis of the motif of the relationship mother-son (as well as in motifs listed above) where the dynamic of the relationship is intensified by author's psychological and mental growth.

The literary analysis shows us that the motif of the relationship mother-son, which is directly related to the motif of family, is the prevailing motif in Cankar's youth prose. All motives listed above are closely related with poverty. The author himself and the analysed literary characters are influenced by poverty as well as by their yearning for a better life. This aspect, there is, how socioeconomic status influences the way of thinking and acting of literary characters, is considered in this analysis. While analyzing Cankar's prose where motives of mother and family are prevailing I found out that author's biography information are the key to understand and interpret his literary opus.

KEY WORDS

Ivan Cankar, youth prose, *Moja njiva (My field)*, mother, family, homeland, autobiography

KAZALO

1	UVOD.....	1
2	OBDOBJE MODERNE IN USTVARJALNOST IVANA CANKARJA.....	2
	2.1 Obdobje moderne.....	2
	2.1.1 Nemška in avstrijska književnost	3
	2.1.2 Slovenska književnost.....	5
	2.2 Ivan Cankar, pomembnejše življenjske prelomnice, ki so vplivale na njegovo delo	6
3	MLADOSTNA PROZA IVANA CANKARJA.....	10
	3.1 Vsebina in oblika Cankarjeve mladostne proze.....	10
	3.2 Vsebinski pregled motivov matere, domovine in družine v Cankarjevi mladostni prozi.....	12
	3.3 Empirična literarna analiza besedil z motivi matere, družine in domovine	14
	3.3.1 Motiv matere.....	15
	3.3.2 Motiv družine in z njo povezane revščine	20
	3.3.3 Motiv domovine.....	25
4	ZBIRKA KRATKE PROZE <i>MOJA NJIVA</i>	28
	4.1 Vsebina in oblika zbirke <i>Moja njiva</i>	29
	4.2 Vsebinski in količinski pregled motivov matere, domovine in družine v zbirki <i>Moja njiva</i>.....	31
	4.3 Empirična literarna analiza besedil z motivi matere, družine in domovine	34
	4.3.1 Motiv matere.....	34
	4.3.2 Motiv družine	40
	4.3.3 Motiv domovine.....	45
5	PRIMERJALNA ANALIZA CANKARJEVE KRATKE PROZE IZ MLADOSTNE IN POZNE USTVARJALNE DOBE.....	50
	5.1 Primerjalna analiza Cankarjevih motivov matere – družine – domovine v izbranih besedilih iz mladostne proze in zbirke <i>Moja njiva</i>	50
	5.1.1 Motiv matere v mladostni prozi in v zbirki <i>Moja njiva</i> : primerjalna analiza	51
	5.1.2 Motiv družine v mladostni prozi in v zbirki <i>Moja njiva</i> : primerjalna analiza	54
	5.1.3 Motiv domovine v mladostni prozi in v zbirki <i>Moja njiva</i> : primerjalna analiza	57

5.2 Sintetične ugotovitve na podlagi primerjalne analize Cankarjevih motivov matere – družine – domovine v izbranih besedilih iz mladostne proze in zbirke <i>Moja njiva</i>	61
5.2.1 Motiv matere	61
5.2.2 Motiv domovine	62
5.2.3 Motiv družine	64
5.3 Količinski pregled zastopanosti motivov matere, domovine in družine v Cankarjevi mladostni prozi in v zbirki <i>Moja njiva</i>.....	65
6 ZAKLJUČEK	71
7 LITERATURA	73

KAZALO TABEL IN GRAFOV

Tabela 1: Tabelarni prikaz navzočnosti motivov matere, družine in domovine ter avtobiografskosti in ironije v Cankarjevi mladostni prozi.	67
Tabela 2: Tabelarni prikaz navzočnosti motivov matere, družine in domovine ter avtobiografskosti in ironije v zbirki <i>Moja njiva</i>	68
Grafikon 1: Stolpčni prikaz navzočnosti motivov matere, domovine in družine ter avtobiografskosti in ironije v Cankarjevi mladostni prozi.	69
Grafikon 2: Stolpčni prikaz navzočnosti motivov matere, domovine in družine ter avtobiografskosti in ironije v zbirki <i>Moja njiva</i>	70

1 UVOD

Ivan Cankar je skozi svoj literarni opus napredoval slogovno, motivno in idejno. V razmiku desetih let, kolikor je minilo od nastanka mladostne proze do zbirke *Moja njiva*, je ta napredek opazen. To me je spodbudilo k primerjalni raziskavi podobnosti in razlik, kot se kažejo v izbranih delih z enako motiviko v različnih časovnih obdobjih.

V svoji diplomski nalogi bom skušala prikazati razlike v odnosih mati – sin, posameznik – domovina, posameznik – družina, kot se kažejo v Cankarjevi mladostni prozi in v njegovih zrelejših pripovednih delih. Poskušala bom pokazati, kako se do teh motivov opredeljuje Cankar. Izhajala bom iz teze, da večja kot je ljubezen literarnega subjekta do matere, domovine in družine, tem večje je nato njegovo samoobtoževanje oziroma grajanje sebe in/ali družbe. Izbrano motiviko bom poleg tega analizirala z ozirom na hrepenenje; česa oziroma koga si literarne osebe najbolj želijo, po čem hrepenijo. Skušala bom opozoriti na avtobiografske prvine, predvsem v opisih tistih dogodkov, ki so pomembno vplivali na nastanek posameznih besedil.

Cilj naloge je predstaviti razlike in podobnosti v motivih matere, družine in domovine, kot se kažejo v mladostni prozi in zbirki *Moja njiva*. Zanimalo me bo, kako se isti motivi, literarne osebe oziroma situacije ponavljajo v spremenjeni obliki iz dela v delo po obdobju približno enega ali dveh desetletij. To obdobje časovno navidez ni dolgo, a je vendarle izjemno bogato, saj so ga zaznamovala Cankarjeva intenzivna življenjska doživetja, predvsem tista notranja, intimna – materina smrt, življenje v revnem delavskem predmestju Dunaja Ottakringu, vrnitev v domovino in drugo.

Diplomska naloga je po uvodnem delu razdeljena na štiri poglavja: najprej predstavim Cankarjevo življenje in prelomna doživetja, ki so vplivala na njegovo delo, nato v posameznih poglavjih analiziram vsebinske in oblikovne značilnosti mladostne proze in zbirke *Moja njiva*, zadnje poglavje pa obsega primerjalno analizo razlik in podobnosti med odnosom avtorja/literarne osebe do izbranih motivov po časovnem obdobju enega ali dveh desetletij. Celotna analiza izbranih motivov poteka z vidika empirične literarne vede in z ozirom na zgoraj navedeno tezo. Sklepni del obsega sintetični sklep in bibliografijo.

2 OBDOBJE MODERNE IN USTVARJALNOST IVANA CANKARJA

V tem poglavju bom predstavila ključna dejstva, ki so zaznamovala obdobje moderne in hkrati avtorja samega. Najprej bom opisala obdobje moderne na splošno, nato pa se bom osredotočila na avtorjevo življenje in pomembna dejstva, ki so zaznamovala njegovo delo, predvsem njegovo mladostno prozo in besedila v zbirki *Moja njiva*.

2.1 Obdobje moderne

V slovenski literarni zgodovini obdobje med letoma 1899 in 1918 poimenujemo slovenska moderna. Za začetek slovenske moderne literarne zgodovine postavlja letnico 1899, ko sta izšli Cankarjeva pesniška zbirka *Erotika* in Župančičeva *Čaša opojnosti*, obenem pa tudi Cankarjeva prva zbirka kratke proze, *Vinjete*; kot sklepno leto moderne pa slovenska literarna zgodovina postavlja letnico 1918, ki hkrati zaznamuje konec prve svetovne vojne in smrt Ivana Cankarja.

Po letu 1890 se je v Nemčiji in Avstriji oznaka moderna uporabljala za označevanje nemškega naturalizma, zatem pa še dekadence in simbolizma. Do leta 1918 je v dramatikah in poeziji prevladovala močna struja nove romantike; sestavine dekadence in simbolizma so vplivale na številne pesnike, dramatikarje in pripovednike po Evropi.

Po Kosu (Kos 2002: 198) je »slovenska moderna reakcija in upor zoper epigonsko romantiko, realizem in naturalizem v slovenskem slovstvu, kar pa ne pomeni, da je odklonila romantiko, realizem in naturalizem v celoti in v njihovi pristni podobi«. V tem pogledu so zajete tudi značilnosti Cankarjevega dela, saj je v mladostni prozi še opazen precejšen vpliv realizma, tudi naturalizma, pozneje pa se ta vpliv zmanjšuje, v ospredju sta dekadence in simbolizem.

V slovenski moderni se je križalo več smeri. Vpliv romantičnih avtorjev (Lermontov, Heine, Mickiewicz, Prešeren) se je kazal predvsem v delih Ketteja, tudi Murna. Preplet

dekadence in simbolizma je, kot že omenjeno, najbolj vplival na Cankarja, a tudi na Župančiča in Murna. Poleg teh treh smeri so na ustvarjalce na prelomu iz devetnajstega v dvajseto stoletje vplivale še druge smeri, največ naturalizem in realizem; vpliv zadnjega je viden v Cankarjevi dramatik, naturalizem pa najdemo tudi v njegovi prozi – poleg dramatike.

V obdobju moderne so se, prvič v slovenski literarni zgodovini, razvile vse tri literarne vrste – lirika, epika in dramatika.¹ Cankar je vrh svojega ustvarjanja dosegel v dramatik in pripovedništvu. Izmed literarnih zvrsti so bile v moderni najpogostejše kratka ljubezenska in razpoloženska pesem, pogosto v obliki soneta, kratka refleksivna pesem, ki se šele pozneje pri Župančiču razvije v daljšo pesnitev. V pripovedništvu so bile najpogostejše črtice in novele, roman je ostal redek, v dramatik pa so se oblikovale najrazličnejše zvrsti –socialnokritična drama, farsa, poetična drama, komedija, ljudska igra.²

Najstarejši Cankarjev prozni poskus časovno ni natančno določen. Glede na raziskave naj bi prvi tak zapis nastal okoli februarja 1892, ko je mladi Cankar hodil v četrti razred ljubljanske realke. V tem sestavku, ki je pravzaprav nadaljevanje proznega sestavka njegovega sošolca Srečka Justina, se pojavljajo izrazi, kot so na primer »sanjam«, »strašno hrepenenje« in »polumrak«. To so tudi izrazi, ki se v nadaljevanju pojavljajo v Cankarjevi kratki prozi. Toda, kot trdi Bernik, se v Cankarjevem prvem sestavku samo nakazujejo idejne prvine poznejše njegove literature, saj je bil pri svojem začetnem ustvarjanju močno pod vplivom domačega literarnega izročila. (Bernik 1983: 20)

2.1.1 Nemška in avstrijska književnost

V nadaljevanju bom predstavila mejnike v avstrijski in nemški književnosti, ki so pomembni za razumevanje slovenske moderne in posledično tudi okolja, v katerem je ustvarjal Ivan Cankar.

¹V svoji diplomski nalogi bom uporabljala literarnoteoretsko razdelitev Janka Kosa, ki pod literarne vrste šteje liriko, epiko in dramatiko, med zvrsti pa uvršča roman, sonet, črtico, dramo, tragedijo in tako dalje.

²Povzeto po: Kos, J. (2002). *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: DZS. (V nadaljevanju Kos 2002.)

Kot pravi France Bernik v svoji monografiji *Obzorja slovenske književnosti*, se je izraz moderna prvič pojavil 10. septembra 1886; prvi ga je uporabil Eugen Wolff na svojem predavanju v okviru literarnega združenja »Durch!«. Wolff je v svojem članku *Die jüngste deutsche Literaturströmung und das Prinzip der Moderne* (*Najnovejši nemški literarni tokovi in načelo moderne*) poudaril, da je geslo zdrave evropske mladine naturalizem, ta pa ni nič drugega, kot

... razlaga vseh duševnih pojavov iz njihovih resničnih, tj. naravnih vzrokov. Izrazito naturalistični problem je zato vsak umetniški poskus, opisati dušo, torej mišljenje, čutenje in voljo človeka v povezavi z naravnimi silami v njem (zasnova) in zunaj njega (razmere).

(Bernik 1999: 113)

Podoben položaj kot v Berlinu je nastal nekaj let pozneje na Dunaju. Tudi tam se je oblikovalo združenje, ki se je imenovalo »Svobodni oder« (Freie Bühne) – enako se je imenovalo tudi berlinsko združenje, obe sta imeli enaka načela in poglede. V prvi številki revije *Moderne Dichtung* je bil med drugim objavljen tudi prispevek Hermana Bahra z naslovom *Die Moderne*. Kot ugotavlja Bernik (1999), je Bahrov pogled na takratno literarno in družbeno življenje še v marsičem naturalističen oziroma posnema ugotovitve naturalistov in njim naklonjenih sodobnikov.³ Na koncu svojega programa je Bahr osebno dojeto resničnost označil kot najvišjo zahtevo umetnosti. S tem se je še bolj približal protinaturalistični estetiki. S tem je uvedel načelo, ki izraža bistvo nove umetnosti – moderni subjektivizem.

Nasprotno od Bahra pa je bil Wilhelm Bölsche še vedno precej v naturalizmu, kar lahko razberemo iz njegovega članka *Ziel und Wege der modernen Aesthetik* (*Cilj in poti moderne estetike*). Kot poglobljeno nalogo avstrijske in nemške estetike je navedel analizo treh odločilnih pojavov devetnajstega stoletja. Le-ti so naravoslovne znanosti, moderna etika in socialna vprašanja.

³ Povzeto po: Bernik F. (1999). *Obzorja slovenske književnosti*. Ljubljana: Slovenska matica. Str. 112. (V nadaljevanju: Bernik 1999.)

Friedrich Michael Fels, utemeljitelj in predsednik »Svobodnega odra«, je menil, da moderna »ni enostranska posamična smer, da v njej najdejo mesto najrazličnejši in protislovni nazori in prizadevanja«. (Bernik 1999: 116) Ugotavljal je, da bo »Svobodni oder« po njegovem podpiral samo tisto, kar je v sodobni umetnosti estetsko relevantno, »naj bo naturalistično ali novoidealistično, simbolistično ali impresionistično...« (Bernik 1999: 116)

2.1.2 Slovenska književnost

V slovenski književnosti se pojem moderne prvič pojavi tri leta po Bahrovi omembi, in sicer leta 1893. Ta pojem je uporabil, kot pravi Bernik, malo znani avtor v malo pomembnem sestavku; moderna je bila omenjena v negativnem tonu. Naslednje leto pa pojem moderne zasledimo pri Josipu Stritarju, slovenskem literarnemu kritiku, ki je radikalno zavračal vse nove, moderne tokove, ki so se takrat širili po evropski književnosti in seveda vplivali tudi na slovensko književnost. Zato niti ne preseneča, da je Stritar pojem moderne uporabil negativno.

Nasprotno od Stritarja in neznanega avtorja pa je mlada generacija avtorjev na Dunaju pojem moderne pozitivno vrednotila. Fran Govekar, Ivan Cankar, Oton Župančič, Fran Eller in drugi so moderno sprejeli za svojo. Na Dunaju so ustanovili literarni klub, v katerem so se, podobno kot v dunajskem krožku, tudi v slovenskem zbirali ustvarjalci različnih estetskih usmeritev, zato je razumljivo, da so se med njimi razvijale polemike, diskusije, celo prepiri. Največkrat sta si bila v nasprotju naturalist Fran Govekar in Ivan Cankar, zagovornik novih gibanj v književnosti. Kot pravi Bernik, je zanimivo, da Cankar v *Epilogu k Vinjetam*, ki je edini manifest slovenske moderne, izraza moderna sploh ni uporabil. Cankar očitno ni bil naklonjen poimenovanjem in označevanjem posameznih literarnih gibanj; tako početje je v *Epilogu* duhovito ironiziral.

Po drugi svetovni vojni so se v slovenskem literarnem prostoru pojavila vprašanja o ustreznosti pojma moderne. Med zagovornike takega poimenovanja lahko štejemo Antona Ocvirka in Dušana Pirjevca, nad novim poimenovanjem nista bila navdušena

Marja Boršnik in Anton Slodnjak, Franc Zadavec pa je uvedel novo pojmovanje – nova romantika, ki mu pomeni skupno poimenovanje za simbolizem, dekadenco in ekspresionizem.

V sedemdesetih letih je Anton Slodnjak v svojem zadnjem pregledu slovenskega slovstva obdobje fin de siècle zopet označil kot moderno in njene sodobnike. Hkrati je za njen začetek določil leto 1899, ko sta izšli pesniški zbirki Ivana Cankarja *Erotika* in Otona Župančiča *Čaša opojnosti* ter tudi Cankarjeva zbirka kratke proze. Za konec moderne je določil leto Cankarjeve smrti in konec prve svetovne vojne, leto 1918. S tem se je periodizacija moderne v slovenski literarni zgodovini dokončno utrdila.

Največja polemika o poimenovanju tega obdobja se je na Slovenskem razvila ob mednarodnem simpoziju moderne, ko je Oddelek za slovanske jezike in književnosti to obdobje poimenoval obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi.

Med zagovornike in uporabnike pojma moderna pa sodi tudi Janko Kos. Njegova monografija *Primerjalna zgodovina slovenske literature* je najnovejša stopnja v razvoju pojma moderna. Hkrati pa Kos definira tudi novo romantiko; ta naj bi po njegovem označevala »tiste sestavine ali težnje besedne umetnosti, ki pomenijo nadaljevanje, reaktualizacijo, včasih kar radikalizacijo prve ali »stare« romantike. Nikakor pa nove romantike ni mogoče uporabljati kot sinonim za dekadenco ali simbolizem, kaj šele za moderno.« (Bernik 1999: 121)⁴

2.2 Ivan Cankar, pomembnejše življenjske prelomnice, ki so vplivale na njegovo delo

V nadaljevanju bom predstavila življenje in delo Ivana Cankarja ter se pri tem osredotočila predvsem na pomembnejše življenjske in umetniške prelomnice, ki so v prvi vrsti vplivale na mladostno prozo in zbirko *Moja njiva*.

⁴Celotno poglavje povzeto po: Bernik 1999.

Ivan Cankar se je rodil 10. maja 1876 na Vrhniki, kot osmi izmed dvanajstih otrok. Oče je bil reven trški krojač – lik krojača Cankar uporabi v nekaj črticah v svoji mladostni prozi –, živeli so v hiši na Klanecu. Ta Klanec je Cankarja, kot je znano, zaznamoval za vse življenje. Dogajanje celotnega romana *Na klanecu* je postavil v domače okolje in ga predstavil kot prostor hrepenenja, še posebej ob liku trpeče matere.

Osnovno šolo je Cankar obiskoval na vrhniškem Hribu. Leta 1888 se je vpisal na ljubljansko realko. Nekaj časa je stanoval pri stricu, potem pa se je nekajkrat selil, saj je zaradi revščine iskal najcenejše stanovanje. Iz leta 1891 je ohranjen njegov najstarejši rokopis, *Pesni Ivana Cankarja*; Cankar je po Prešernovem zgledu je spesnil sonetni venec z akrostihom Grudnovi Olgici. Leto zatem je vstopil v skrivno dijaško združenje Zadruga, v katerem sta bila tudi Dragotin Kette in Josip Murn Aleksandrov. Istega leta je svoj prispevek prvič objavil v otroškem glasilu *Vrtec*. Urednik *Ljubljanskega zvona*, Fran Levec, je bil tudi njegov profesor in Cankarju vsestransko naklonjen. Cankar se je tako navduševal nad literaturo, da je začel zanemarjati šolo. Leta 1895 je padel na maturi, zato se je moral naslednje leto preživljati sam, kar je tudi eden izmed razlogov, da je pisal prozo in jo tudi objavljajal.

Po uspešno opravljeni maturi je za manj kot leto dni odšel na Dunaj. V tem obdobju je bil zelo dejaven; v *Slovincu* je izšlo več kratkih črtic, kot so na primer *Slavnostni govor*, *Oče in sin*, *Gospod Ognjišček in gospod Mravljincek* ter povest *Dve družini*. Preden se je vrnil v domovino, je sodeloval v literarnem klubu na Dunaju, v katerem so bili med drugimi tudi Fran Govekar, Oton Župančič, Fran Eller in drugi. Konec marca se je vrnil v domovino in prebival na Vrhniki in v Ljubljani.

Dne 23. septembra 1897 mu je umrla mati. To je bil zanj zelo hud udarec. Mati je imela v njegovem življenju in delu zelo posebno mesto. Med vsakim otrokom in materjo se splete posebna vez, ki je doumljiva le tistim, ki ta občutek poznajo. Do matere je imel pisatelj poseben odnos. Nekateri literarni teoretiki in zgodovinarji, med drugim France

Bernik,⁵ nakazujejo in dokazujejo, da je Cankarjev odnos proti koncu njegovega življenja preraščal v nekaj več kot samo ljubezen do matere.

V mladostni literaturi ji sicer ni posvetil toliko del kot pozneje; v poznejših delih je izražal tudi več krivde do nje. Pisateljevo samoobtoževanje sicer lahko zasledimo že v Cankarjevi mladostni poeziji, le-to pa se stopnjuje skozi njegov celotni opus.⁶ Dve leti po materini smrti, ko se konča obdobje Cankarjeve mladostne proze, še ni zaznati izrazitejšega obtoževanja, razen v črtici *Njegova mati*, v kateri so obtoževanje, sram in občutek krivde navzoči ter opisani kontrastno s podobo matere, ki je opisana lirično.

Proti koncu 1898 se je Cankar drugič odpravil na Dunaj in tam ostal približno devet let. Veliko proze je objavljajl v *Slovcu* in *Slovenskem narodu*, nekaj pa tudi v *Ljubljanskem zvonu* ter *Domu in svetu*. Zašel je v gmotne težave, iz katerih mu je pomagal Jakob Pukl. Nekajkrat se je preselil, nato pa najel stanovanje v 16. dunajskem okraju, Ottakringu. Pri Löfflerjevih je ostal vse do konca svojega bivanja na Dunaju. Družina Löffler je bila zanj zelo pomembna. V nekaj letih se je zapletel v razmerje s Štefko Löffler, lik njene sestre Amalije Löffler (ljubkovalno Malči) pa je opisal v romanu *Hiša Marije Pomočnice*.

Leto 1899 je bilo za Cankarja pomembno, saj sta izšli njegova prva in edina pesniška zbirka *Erotika* ter zbirka kratke proze *Vinjete*. *Erotiko* je leta 1902 znova izdal, tokrat z dodanim *Epilogom*. V tistem času je začel sodelovati z ljubljanskim založnikom Lavoslavom Schwentnerjem, ki je ostal njegov založnik vse do konca. Leta 1910 se je preselil v gostilno na Rožniku in tam ostal do poznega poletja 1917. To njegovo ustvarjalno obdobje imenujemo rožniško obdobje. Med letoma 1911 in 1912 je veliko potoval, tudi s svojim bratrancem Izidorjem Cankarjem; izšla je njegova drama *Lepa Vida*, sicer pa ni objavljajl veliko. Zbiral je gradivo in objavljajl črtice, ki jih je pozneje uvrstil v zbirko *Moja njiva*. Zbirko je urejal med vojno, a je nikoli ni objavil. Izdal jo je

⁵Prim. Bernik (2006)

⁶Prim. tudi I. Avsenik Nabergoj: *Ljubezen in krivda Ivana Cankarja* (2005) ter I. Avsenik Nabergoj: *Greh, krivda, kazen in odpuščanje v delih Ivana Cankarja* (2004), doktorska disertacija.

šele Izidor Cankar, v osemnajsti knjigi *Zbranih spisov Ivana Cankarja*. Ivan Cankar je v svojem poznem ustvarjalnem obdobju med drugim objavil tudi cikel *Moje življenje*.

Dne 20. aprila 1918 je Cankar imel v Trstu predavanje *Očiščenje in pomlajenje*, zadnjič pa je javno nastopil 1. junija v Ljubljani v Mestnem domu. Umrl je 11. decembra 1918. Danes počiva v tako imenovani skupni grobnici moderne na ljubljanskih Žalah, ob njem so pokopani še Dragotin Kette, Josip Murn in Oton Župančič.

3 MLADOSTNA PROZA IVANA CANKARJA

V tem poglavju bom naprej kronološko in motivno opredelila Cankarjevo mladostno prozo, v nadaljevanju pa bom predstavila najpomembnejša besedila, v katerih se na različne načine kažejo motivi matere, domovine in družine. Te motive bom na koncu med seboj primerjala in ugotavljala, kateri je tisti motiv, ki je v Cankarjevi mladostni prozi najpomembnejši.

3.1 Vsebina in oblika Cankarjeve mladostne proze

V Cankarjevo mladostno prozo uvrščamo besedila, ki niso bila objavljena v *Vinjetah* in jih pisatelj ni uvrstil v nobeno drugo zbirko kratke proze, in tista besedila, ki so nastala po letu 1897 in se tematsko ter po zunanji zgradbi močno razlikujejo od besedil, ki so zbrana v *Vinjetah*. Tako bi lahko rekli, da so *Vinjete* neki mejnik, merilo, po katerem lahko sodimo, kaj se uvršča v Cankarjevo mladostno prozo in kaj ne. V mladostno prozo so vključene tudi tiste pripovedi, ki jih sicer uvrščamo v začetno ali prehodno stopnjo k zrelejšemu idejnemu obravnavanju motivov.

Cankar je v tem obdobju večino svojih objav podpisoval s psevdonimi; te je ves čas menjal. Objavljal je v *Slovenskem narodu*, *Slovincu*, *Ljubljanskem zvonu*, *Domu in svetu* ter tudi v otroških glasilih *Vrtec* in *Angelček*.

Razvrstitev v *Zbranem delu*⁷, *šesta knjiga* (v nadaljevanju *ZD 6*), je kronološka, vendar ne pri vseh besedilih. Kar ni dovolj estetsko oziroma motivno in idejno ne predstavlja ravni takratnega Cankarja, je uvrščeno v *Dodatek*. Tja so uvrščena tudi tista besedila, ki so bila objavljena v mladinskih glasilih, na primer v *Vrtcu* ali v *Angelčku*.

⁷V svoji diplomski nalogi sem obravnavala besedila, ki so zbrana v *Zbranem delu Ivana Cankarja*. Obravnavala sem dela iz: *Zbrano delo, Ivan Cankar, šesta knjiga – mladostna proza* (v nadaljevanju *ZD 6*) in *Zbrano delo, Ivan Cankar, enaindvajseta knjiga – Moja njiva* (v nadaljevanju *ZD 21*).

Leta 1893 je Cankar doživel svojo prvo objavo, pravzaprav kar tri. V dijaški prilogi *Rimskega katolika* sta bili objavljeni njegovi besedili *Moj prvi pogled na morje* in *Ponočna tišina je meni ljuba*, v *Slovincu* pa je bila objavljena pisateljeva črtica *Dobrotnik*. Leto 1896 je prav tako v marsičem odločilno za Cankarjevo ustvarjanje; njegovo pisanje je doživelo razmah – objavil je namreč devet črtic in novel.⁸ Janko Kos (Kos 1967: 419–423) ugotavlja, da je bil Cankar primoran pisati za preživetje, zato se je osredotočil na prozo, saj s poezijo gotovo ne bi dovolj zaslužil.⁹ Tako si je izboljšal materialni položaj, kar je verjetno delovalo tudi kot spodbuda. V letih 1895 in 1896 je na Slovenskem nastala »/.../ sprememba, ki je bila nedvomno naklonjena prozi, saj je njeno literarno težo močno poudarjala«. (Kos1967: 421) Ta sprememba je bil naturalizem, ki je v teh letih prodiral na Slovensko. Poglavitni cilj naturalizma je prikazovanje vsakdanje socialne, biološke in psihološke resničnosti, za to pa realizem ni bil več ustrezen. Poleg tega se je Cankar od leta 1896 bolj ali manj nepretrgano začel ukvarjati s prozo. V tistem času je pisatelj že razumel, kateri motivi in ideje bodo najprimernejša podlaga za pisanje in ustvarjanje. Če pogledamo Cankarjeve objave v letih 1897–1899, vidimo, da se je kot pisec črtic in novel, skratka kratke proze, razvil zelo hitro. V kratki dobi dveh let se je njegovo pisanje razvilo od začetniškega do zrelejšega, torej od tiste kratke proze, ki sodi v mladostno, do tiste, ki jo je leta 1899 objavil v *Vinjetah*.

Obdobje Cankarjeve mladostne proze se konča z letom 1899, ko izidejo *Vinjete*. Že leta 1897 se sicer začnejo pojavljati spremembe v opisu posameznih motivov in idej, kar kaže na Cankarjevo osebno rast, poleg tega nanj zelo vpliva naturalizem.

Cankarjeva začetna in daljše obdobje prevladujoča oblika proze je bila črtica; črtice je začel pisati najpozneje leta 1892 ter se hkrati preizkušal tudi v pesništvu in dramatik. V tem letu naj bi nastala njegova prva enodejanka, ki pa ni ohranjena. Kot pravi France Bernik v svoji monografiji *Tipologija Cankarjeve proze*, ni povsem jasno, do kdaj traja Cankarjevo obdobje črtice, saj je znano, da se je že v letih 1894 in 1895 preizkušal v povesti in noveli. Toda že leto zatem črtica količinsko spet preseže novelo in povest. V

⁸Vse so izšle v *Slovincu*.

⁹Prim. Dovič 2007: 143

letu 1897 je pisatelj napisal le eno samo povest in devetnajst črtic, kar kaže na absolutno prevlado te vrste kratke proze. Bernik pravi, da leto 1898 predstavlja najvišji dosežek pisateljeve kratke proze. Tako trditev je postavil na podlagi količinskih razmerij med črtico, povestjo in novelo. V tem letu je namreč Cankar napisal kar dvaintrideset črtic, že naslednje leto pa, v količinskem smislu, črtico prehitel novela, pozneje tudi povest. »Očitno je, da se z letom 1899 zaključi zgodnje obdobje Cankarjeve črtice in začne obdobje srednje dolge proze in romana.« (Bernik 1983: 14) Kot končno letnico Cankarjeve mladostne črtice Bernik postavlja leto 1899, ko se tudi konča obdobje Cankarjeve mladostne proze, čeprav je črtico že pred to letnico količinsko prehitela novela, kasneje še povest.

Kot pravi Gregor Kocijan, je za Cankarjevo predvinjetno prozo značilna vrstno-oblikovna naslonitev na Kersnikovo tradicijo. Poleg tega sta značilni dve vrsti ljudi: rejeni, bogati, z dvojno moralo, ki bi naredili vse za »narodov blagor«, na drugi strani pa revni, drobni, neznatni ljudje, ki jih pesti krivični družbeni red. (Kocijan 1997; 18,19) S tem, ko je Cankar pisal vinjete, je nakazal, da želi pisati zunaj okvirov, v katerih so ustvarjali njegovi predhodniki, kljub temu pa v njegovih delih lahko opazimo naslonitev na tradicionalno kratko pripoved.¹⁰ Cankar v tradicionalni model vključuje svoje motive, ideje in poglede nanje, ob tem pa moramo upoštevati tudi veliko mero subjektivizacije. V obvinjetni prozi je viden vdor socialne in ekonomske ogroženosti, morda tudi moralna kriza. Vse bolj se je Cankar naslanjal na družbeno resničnost, zato se je liričnost ponekod umikala epskosti.

3.2 Vsebinski pregled motivov matere, domovine in družine v Cankarjevi mladostni prozi

Kot omenja Bernik, je najbolj vidna značilnost Cankarjeve mladostne proze slovensko trško okolje, v katerem potekajo njegove kratke pripovedi. Ta značilnost ga povezuje z Jurčičem, izrazito je tudi pri Kersniku. Cankar v to okolje, kot tudi njegova predhodnika, postavi malega, ubogega človeka, največkrat s socialnega dna. V ospredju

¹⁰Kocijan (1997) govori o Jurčičevi, Kersnikovi in Tavčarjevi tradicionalni kratki prozi.

je problem socialno in ekonomsko ogroženega posameznika, ki hrepeni po rešitvi in odrešitvi, a ju pogosto doseže le s smrtjo.¹¹

Poseben sklop v mladostni prozi so pripovedi, ki v ospredje postavljajo družino. V teh črticah je motiv družine močno povezan z materjo, ki je glavna rešiteljica družine oziroma njena voditeljica. Cankar je v povesti *Dve družini* uporabil resnične dogodke iz bližnje preteklosti. V povesti vidimo, da je pisatelj hotel usodo dveh družin, očetov propad in (za nekatere) srečen konec prikazati zunaj okvirov črtice, zato je izbral povest. Nasprotno pa v črtici *Lavrin* kljub enaki tematiki ni zaznati moraliziranja, kot ga lahko opazimo v povesti *Dve družini*. Cankar je besedilo o *Lavrinu* sicer imenoval skica.

V Cankarjevem življenju posebno mesto zaseda mati, zato ne preseneča, da je o njej pisal tudi v mladostni prozi, čeprav je bila mati takrat še živa.¹² Najzgodnejše pojavljanje tega motiva opazimo v lirskem zapisu *Materi* iz leta 1893. Črtice *Doma*, *Njegova mati* in *Gomila* sodijo v območje subjektivno izpovedne proze, v kateri liričnost močno prevladuje nad pripovednostjo. (Bernik 1983) V povesti *Spomini na mater* je mati predstavljena moralno pozitivno; tudi njen sin je predstavljen etično, vendar z negativnim predznakom, saj se obtožuje zaradi svoje nehvaležnosti in neposlušnosti. V tej povesti torej že vidimo samoobtoževanje Cankarja oziroma glavne osebe. Za to povest in tudi druge, v katerih nastopata družina in mati, je značilna etično-socialna dvojnost.

Domovina se kot vodilni motiv pojavlja v črticah *Domov* in *Doma*. Tudi ta motiv se prepleta z materjo, saj avtor domovino pogosto primerja z materjo in do domovine čuti enako, kot čuti do matere. Domovina, domači kraj in domača hiša so pojmi, po katerih avtor hrepeni, a jih težko doseže, če pa že, ima ponovno srečanje grenak, tragičen priokus.¹³

¹¹Prim. *Slavnostni govor*.

¹²Kot bomo videli v nadaljevanju, se avtor matere bolj spominja v poznejših delih (prim. *Moja njiva*); motiv matere Cankar vpleta v velik del svojega opusa.

¹³Prim. črtico *Doma*.

Posebna značilnost mladostne proze je avtobiografskost. Cankar si je v svojem celotnem opusu prizadeval, da bi svoje najintimnejše življenjske izkušnje prenesel v literaturo, v svoja dela. Med mladostnimi črticami je kar tretjina takih, za katere je snov vzela iz svojega življenja. Take črtice so v mladostni prozi najštevilčnejše. Črtica *Ob smrtni postelji* odlično potrjuje to trditev. Datum smrti Zadnikove matere v črtici se natanko ujema z datumom smrti Cankarjeve matere. Poleg tega je Cankar v zgodbo vpletel tudi svojo ljubezen do Pavle Kermauner. Kot pravi Bernik, gre v tej povesti za dva poklica –po eni strani je navzoče vprašanje praktičnega poklica, za katerega bi se odločil študent Zadnik, po drugi strani pa junak čuti potrebo po nekem višjem poklicu, hoče biti umetnik. V obeh pogledih nanj vpliva mati – pri prvem mu na smrtni postelji vlije toliko moči, da dokonča študij prava in se zaposli na sodišču, ko pa Fran išče neki višji poklic, mati vpliva nanj daljnosežno, tako da umetnik spremeni značaj svoje umetnosti. Umetnost postane zanj socialna, etično odgovorna in zavezujoča dejavnost. (Bernik 1983: 24)

3.3 Empirična literarna analiza besedil z motivi matere, družine in domovine

V tem poglavju bom sistematično predstavila izbrane črtice z motivi matere, družine in domovine. Besedila bom predstavila tako, da bo vidno, kako Cankar opisuje posamezne motive. Na koncu bom predstavila svoje ugotovitve. Besedila za analizo sem izbrala iz zbirke Zbranih del (ZD 6), z Dodatkom. Besedila sem analizirala z ozirom na empirično literarno vedo.¹⁴ Glavni cilj te moderne metode literarne vede je, da literaturo raziskuje v širšem družbenem kontekstu. V tej analizi se bom osredotočala na literarne dogodke, ki so vzporedni z dejanskim avtorjevim življenjem, zato sem besedila prebirala v povezavi z avtorjevim življenjem ter političnimi, ekonomskimi in kulturnimi razmerami, v katerih je avtor živel. Želim primerjati dogodke v avtorjevem življenju z dogodki v analiziranih besedilih in tako pokazati, koliko in na kakšen način je življenje vplivalo na njegovo delo.

¹⁴Tomo Virk (Virk 1999) ugotavlja, da je empirično tisto dejstvo, ki je intersubjektivno in preverljivo.

3.3.1 Motiv matere

V tem poglavju bom predstavila črtice iz Cankarjeve mladostne proze, v katerih je motiv matere še posebej izrazit. V črtici *Njegova mati* je motiv matere vodilni motiv. Med besedili, ki jih je urednik ZD 6 Anton Ocvirk uvrstil v Dodatek, pa se kot glavni motiv pojavlja v delih *Materi* in *Spomini na mojo mater*. V lirski črtici (na liričnost nas posebej opozarja njen konec) *Materi*, ki je nastala okoli 20. februarja 1893, literarni subjekt nagovarja svojo mater in opeva njene oči, spremembe razpoloženja in stanja v njih. Pripoved *Spomini na mojo mater* je nastajala in izhajala od oktobra do decembra 1898 v *Vrtcu*. Ti *Spomini* so verjetno nastali v obdobju Cankarjevega življenja v Pulju; prikazujejo (kot omenja že naslov) Cankarjevo spominjanje matere oziroma nekaterih dogodkov v njenem življenju ter njeno smrt.

Za analizo sem izbrala tri besedila, ki po mojem mnenju kar se da različno prikazujejo mater. Raznolikost je namerna, saj bom tako lažje analizirala besedila znotraj mladostne proze in pozneje tudi v povezavi z *Mojo njivo*. Tako v črtici *Njegova mati* spremljamo Matičevko in njen križev pot proti Ljubljani, kjer študira njen sin, ter hrepenenje in razočaranje pred njunim srečanjem in med njim. *Ob smrtni postelji* je povest, v kateri ima mati glavno vlogo na koncu, med besedilom je navzoča le v pripovedovanju oziroma v spominih sina, Frana Zadnika. V izpovedni črtici *Materi*, ki je uvrščena v dodatek, sledimo sinovi izpovedi in nagovoru materi.

Hrepenenje v črtici Njegova mati

Ta Cankarjeva črtica je bila objavljena avgusta 1898 v *Slovincu*. »Črtica je prva obdelava motiva, ki ga je pozneje oblikoval v črtici *Mater je zatajil*,« ugotavlja Kos. (Kos 1967: 460)

V zgodbi spremljamo mater, ki hrepeni po srečanju s sinom, hkrati pa jo je tega tudi nekoliko strah; boji se sinovega odziva. »/.../ samo da bi se ne jezil, ker sem predolgo odlašala ...« (Cankar 1967: 232) Ve, da sinu Tinetu v Ljubljani ni najlažje, saj nima denarja za hrano ali obleke, vendar pa se hkrati tudi zaveda, da doma razmere niso nič

boljše. Da je dobila to krono, ki jo je čuvala kot največji zaklad, kar je zanjo nedvomno tudi bila, je morala prodati svojo najboljšo, nedeljsko obleko. Torej se je mati žrtvovala za to, da je njen sin dobil tisto, kar je potreboval. Na koncu pa jo je zavrnil oziroma jo okaral, ker ga je prišla čakati pred šolo in ga s tem osramotila. Tine se pravzaprav ni sramoval tega, da ga je mati prišla čakati pred šolo. Sramoval se je njene obleke, njenih ponošenih škornjev in velike košare, saj se je s tem, ko jo je zagledal, spomnil, od kod pravzaprav prihaja. Ko je bil v Ljubljani, se je lahko pretvarjal, da prihaja iz drugačne družine, a pogled na mater pred šolo ga je streznil in ga opomnil, od kod izhaja, zaradi tega je bil najverjetneje še bolj jezen nanjo.

Mater sta skozi celotno zgodbo spremljali navdušenje, ker bo končno lahko izpolnila svoje hrepenenje in videla svojega sina, ter veselje, da mu bo lahko podarila krono, ki jo je težko prislužila. Na koncu pa je Tine z enim stavkom pokopal vse njene upe, vse njeno navdušenje:

Iz velikih vhodnih vrat so se vsuli študentje. Matičevka se je zganila ... »Kako sem te čakala, Tine ...« »Čemu pa prihajate sem pred šolo ... taki! Da se ozirajo za menoj ... Pojdite no hitro ...« Stopal je urno proti domu s povešenimi očmi, ona pa je šla za njim. V prsih jo je stisnilo, a kaj da se je zgodilo, tega si ni vedela razlagati. (Cankar 1967: 234)

Iz zadnjega stavka lahko razberemo, da jo je prizadel. Kot Irena Avsenik Nabergoj zapiše v svoji knjigi *Ljubezen in krivda Ivana Cankarja*, se v tem trenutku pokaže, da sta mati in sin pripadnika dveh različnih svetov. (Avsenik Nabergoj 2005: 101) Sin se matere sramuje, ker je slabo oblečena, on pa ima že tako slab »ugled« med sošolci in tako mu mati povzroči še večjo sramoto. Predvidevamo lahko, da bi se tudi Tine vedel drugače oziroma ne bi občutil krivde, če bi bila mati lepo oblečena in doma ne bi bilo tolikšne revščine.

Ko bralec bere povedi proti koncu črtice, lahko »vidi« mater, ki stoji ob Vodnikovem spomeniku v Ljubljani¹⁵, pred Licejem, in čaka svojega sina. Čutimo lahko toploto, nežnost, srečo, vznesenost ob tem, ko stoji tam in gleda v veliko, ogromno stavbo; s

¹⁵Danes je na tem mestu tržnica, saj je bil Licej porušen v potresu leta 1895.

primerjavo z ogromnim poslopjem je Cankar še bolj poudaril njeno majhnost. Nato pa sin s svojo osornostjo zareže v to toplino. Cankar je mojster v preobratih, kontrastih. Tudi v naslednjih obravnavanih črticah se pojavlja tak postopek. Neka oseba, v obravnavanih črticah mati, je opisana lirično, skoraj kot sveta podoba (prim. *Skodelica kave*), nato pa v hipu nekdo to podobo izniči, jo prizadene. Cankar mojstrsko opiše materino hrepenenje po srečanju s sinom, njeno neutrudno popotovanje in odrekanje, da bi mu lahko zadostila, se srečala z njim in ga razveselila. S samo nekaj besedami sin pokoplje njeno željo, čeprav se takrat tega še ni čisto zavedala.

*Hrepenenje v povesti **Ob smrtni postelji***

Ta povest je izšla leta 1898v *Domu in svetu*. Cankar jo je podpisal s psevdonimom Ivan Gradar.

V povesti mati sicer ne nastopa kot glavna oseba ali katera od glavnih oseb, a je vseskozi navzoča. Omenja jo pripovedovalec v svojih komentarjih, omenjajo jo literarne osebe v svojih pogovorih, razmišljanjih. Vendar pa ima mati glavno vlogo na koncu, lahko bi rekli, da ima celo odločilno vlogo. Preden umre, naroči svojemu sinu Franu Zadniku, naj po njeni smrti on namesto nje varuje družino ter da so bratje in sestre zdaj odvisni od njega. Odlomek se glasi:

»Mama! Mama!«

Solze so se mu udrle iz oči in stiskal ji je roko in jo poljubljal.

»Kaj hočemo brez vas, mama? Kdo nas bo ljubil?«

»Ti jim ostaneš, Fran; zato mi ne bo pretežko, kadar umrjem...Ti jih boš tolažil, samo nate se bodo opirali. Ti sam boš njihova mati in njihov oče in edina prihodnost...«

Govorila je zmerom bolj počasi in z muko in trepalnice so se polagoma strnile. Smehljaj je stal na licih in ustna so v polsanjah še vedno lahko trepetala. (Cankar 1967: 261)

Iz tega odlomka je razvidno, da mu mati podeli vlogo vodje družine. Kot pravi Avsenik Nabergojeva, smrt edinega človeka, ki je zaupal v svojega sina, povzroči njegov popoln preobrat, željo po prenovi celotnega življenja. (Avsenik Nabergoj 2005: 94)

V tej povesti je veliko avtobiografskih značilnosti. Že na začetku se Fran Zadnik odpravi k Pavli Božič, v katero je zaljubljen. Ko je ta povest nastajala, je bil Cankar zelo naklonjen Pavli Kermauner, zato lahko že v prvih stavkih povesti najdemo povezavo s Cankarjevim življenjem. Na začetku tudi izvemo, da gospa Božič, Pavlina mati, ni preveč navdušena nad Franom, saj je ta opustil študij.

Pripovedovalec se s pripovedjo nato vrne štiri leta nazaj in tako izvemo, da se je Fran Zadnik odpravil na Dunaj; tam se je vpisal na juridično fakulteto, vendar je študij zanemarjal. Raje se je predajal sanjarjenjem. Da se je preživljal, je pisal feljtone. Tudi tu opazimo vzporednico s Cankarjevim življenjem, saj se je tudi on preživljal z objavljanim kratke proze, da se je lahko preživljal.

V tretjem delu povesti nas pripovedovalec popelje v domačo hišo Frana Zadnika. Zadnikovi živijo na klancu – spet povezava s Cankarjevo biografijo – tudi pisatelj in člani njegove družine so živeli na klancu –, v revščini – tako kot Cankarjeva družina. Vendar v opombah k šesti knjigi *Zbranega dela* piše, da so Cankarjevi v času, ko je Ivan Cankar pisal to povest, stanovali drugje – »pri Tičku« ob Potoku. (Kos 1967: 463) V času, ko se dogaja povest, je v hiši temačno, pesimistično razpoloženje, saj mati leži na smrtni postelji. Povest je izšla leto dni po smrti Cankarjeve matere, zato lahko trdimo, da je pisatelj tudi to doživetje iz svojega življenja prenesel v to povest.

Ko je mati predala skrb za družino svojemu sinu, je umrla. Tako v četrtem delu spremljamo Frana Zadnika, kako se je po materini smrti odločil, da bo zopet odšel na Dunaj in dokončal študij. Po dveh letih se je vrnil domov in se zaposlil na sodišču. Potem ko si je nekoliko izboljšal položaj, je tudi dobival Pavlina pisma. Kot piše Janko Kos v Pripombah k šesti knjigi, tudi v zadnjem stavku najdemo avtobiografske prvine: »/.../ ona mu je prav tako sentimentalno odgovarjala. Samo na vejice in pike ni pazila preveč natančno, česar pa ji Fran doslej še ni očital.« (Kos 1967: 263) Ko sta si Cankar in Pavla Kermauner dopisovala, so bila njena pisna očitno pravopisno pomanjkljiva.

Kot že omenjeno, v Cankarjevem opusu težko najdemo besedilo, ki bi obravnavalo izključno en sam motiv. V tej povesti je navzoč tudi motiv domovine, ki se kaže predvsem kot hrepenenje po domovini in posledično tudi hrepenenje po materi. Fran

Zadnik je hrepenel po domovini, ko je študiral na Dunaju. Ko je bil na Dunaju, mu študij ni šel najbolje, zato je pisal, da se je preživljal, v njem pa sta se nabirala pesimizem in jeza, ker so ga vsi spraševali o študiju; tudi zlagal se jim je, da so ga pustili pri miru. Ko je mati zbolela, si je bolj kot drugo želel njene ozdravitve. Ker to hrepenenje ni bilo izpolnjeno, si je po materini smrti zadal nov cilj, novo željo. Ko je končal študij, se je hotel poročiti s Pavlo. Tako je končno našel motivacijo za življenje in doseganje ciljev.

*Hrepenenje v lirični črtici **Materi***

Rokopis te črtice se ni ohranil. Kot pravi Janko Kos v *Pripombah k šesti knjigi*, je črtica najverjetneje nastala 20. februarja 1893, ko je Cankar napisal še pesem *Materino oko*, saj se motiv materinega očesa pojavlja tudi v črtici *Materi*. Črtica je bila po skoraj tridesetih letih objavljena v tržaškem *Novem rodu*. Objavil jo je Matej Mikuž in trdil, da je to Cankarjevo črtico prepisal iz njegove beležke. Kot navaja Kos v *Pripombah*: »To črtico je napisal Ivan Cankar l. 1893, ko je bil v sedemnajstem letu. Prepisal sem jo iz njegove beležnice kot dijak.« (Kos 1967: 467)

Kot pravi Avsenik Nabergojeva, Cankar v tej črtici zapiše slutnjo o neizbežni oddaljitvi med seboj in materjo, ki se bo zgodila zaradi njegovega drugačnega mišljenja in pogleda na svet. Čeprav se v črtici *Materi* označi za lahkomišelnega človeka in mater postavi v vlogo svoje vesti, se hkrati tudi odloči, da je ne bo vedno upošteval pri svojih odločitvah. Cankar se boji, da bo naletel na moralno neodobravanje, ker ima drugačne življenjske nazore kot mati. Boji se predvsem materinega trpljenja zaradi svoje drugačnosti. (Avsenik Nabergoj 2005: 90)

Po tej črtici je v obdobju materinega življenja ustvaril le še eno prozno delo s tematiko matere; to je črtica *Doma*, v kateri je napovedal materino smrt. V tej črtici se motiv

matere močno prepleta z motivom domovine. Lahko trdimo, da sta ta dva motiva neločljivo povezana, tako v črtici *Doma* kot tudi v nekaterih drugih.¹⁶

V tej črtici je hrepenenje navzoče skozi celotno besedilo. Avtor izpoveduje svoje želje o ponovnem snidenju z materjo, o njunem odnosu, predvsem pa o njenem odzivanju nanj. Tako piše:

Bogve, koliko bi dal, da bi me ne pogledala nikdar žalostno! Dal bi vso svojo srečo, ker takrat vidim v tvojem pogledu vso kazen, katera me lahko miselneža zadene, ker v samoti tako nemalokrat mislim na tvojo žalost. (Cankar 1967: 309)

Črtica, ki je nagovor materi, je izpoved avtorjevih čustev do matere in lahko predstavlja Cankarjev poskus izražanja njegove krivde. V besedilu piše o svoji krivdi do nje, o svojem vedenju in čustvih, vseskozi pa namiguje na svojo krivdo in kako bi rad prevzel njeno bolečino.

3.3.2 Motiv družine in z njo povezane revščine

V nadaljevanju bom predstavila besedila, v katerih kot glavni motiv nastopa družina, z njo pa je povezana revščina. Iz šeste knjige zbranega dela (ZD 6) sem izbrala tista dela, v katerih je družina osrednji motiv. Predstaviti želim različne avtorjeve opise družine, ki se kažejo prek dejanj in razmišljanj literarnih oseb. V dveh obravnavanih besedilih (*Dve družini*, *Slavnostni govor*) ima glavno vlogo pri bivanjskem vprašanju žena (in mati), v črtici *Oče in sin* pa mati ni navzoča, zato to vlogo prevzame oče.

Hrepenenje v povesti Dve družini

Povest je izhajala od 15. maja do 17. junija 1896v *Slovincu*. Janko Kos omenja: »Povest je svobodna obdelava dogodkov, ki so prizadeli Cankarjevo družino okoli leta 1877, a jim je Cankar dodal večerniško prirejen konec.« (Kos 1967: 446) Ta povest je

¹⁶Prim. *Domov, Naš laz, V tujini*.

razdeljena na sedem delov, označenih z rimskimi številkam. V njej se prepletajo motivi in teme družine, zaupanja, spletkarjenja in drugo.

V tej povesti se prepletata usodi dveh družin, ki sta si že po socialnem statusu različni – Majarjevi so bogati, predvsem zaradi očetovega goljufanja, Vejanovi pa niti ne tako revni, a vseeno ne bogati. Oče Vejan hoče, da bi njegova družina živela še nekoliko udobneje, zato sprejme Majarjevo ponudbo. Ko doma pove, kakšno pogodbo je sklenil, v ospredje stopi ženski lik, lik matere in žene, ki pravzaprav potem rešuje nastali položaj, kolikor ga je pravzaprav še mogoče rešiti. Tu vidimo, da je vloga matere v družini zopet odločilna; mati mora trpeti, da bi dosegla svoj cilj, da bi dosegla neko blaginjo, naj bo to smrt ali pa boljše življenje. V odlomku iz povesti beremo:

»Jože, ali se ti je zmešalo, ali kaj? Kako si prišel do tega, da imaš z Majarjem opravka? Jaz se tega človeka bojim, če ga le vidim od daleč. Oderuh je... Prepreči to stvar, kakor jo moreš, zakaj to ti povem, da jaz ne pojdem v štacuno.«

»Kako si vendar nespametna, Marijca! Naj bo oderuh, ali kar hoče, tu mi ne more škoditi. On dá blago, jaz ga prodam –, no, kaj pa je drugega pri tem? Dobiček, a škoda nikakršna!«

»Ah, kaj se nam ni doslej še kolikor toliko dobro godilo, da nam ni bilo treba stradati? Čemu ta nova neumnost? Dela si imel dovolj –.«

»A saj ga bom imel odslej tudi. Šivanja ne pustim! Kar bo v štacuni treba, boš lahko ti opravila, – razen računov –, a jaz bom delal po navadi, kakor doslej.« (Cankar 1967: 54)

Čeprav Vejan v pogovoru z ženo zatrdi, da ne bo pustil šivanja, se to vseeno zgodi. Ko prevzame trgovinico, misli, da si je že dvignil standard in se zato tudi tako vede. Za nobeno stranko nima več časa, zato ga kmalu zapustijo. Kot lahko tukaj vidimo, mož misli, da žena ni dovolj sposobna za vodenje računov trgovine. A na koncu izvemo, da bi bilo bolje, če bi imela knjigovodske posle pod nadzorom mati, žena. Ko družino prizadene bankrot, se mora sama preživljati. V tej povesti ni navzočih majhnih otrok, kot jih navadno Cankar vplete v take družinske zgodbe. Sinova sta že odrasla; eden izmed sinov, Jože, je pri očetu, ko ta umira. Ta sin se na koncu tudi poroči z Ivanko Majar, torej s hčerko Franceta Majarja, ki je ogoljufal Vejana.

Nasprotje družine Vejanovih je družina Majarjevih. Oče goljuf ima vse pod nadzorom; tako mislil tudi za svojo hčerko, ta pa mu na koncu obrne hrbet in ga tako posredno izda ter pripomore k temu, da ga zaprejo v mestni zapor. Tipična meščanska družina, v kateri

se zdi, da je vse idealno, a vendar ni tako. Na zunaj je ta družina videti idealna, saj so bogati in delujejo zelo povezano. Na koncu se pokaže, da temu ni tako. Opazimo lahko, da Cankar uporabi »pravljíčarsko potezo« – dobro je nagrajeno, zmaga, slabo pa je kaznovano.

V povest Cankar vpleta željo po boljšem življenju, njena izpolnitev pa se, vsaj za oba moška lika, konča tragično. Hrepenenje po bogastvu in rešitvi iz bede nobenemu ne prinese tistega zadoščenja, ki sta ga pričakovala. Zopet sta ženi, materi tisti, ki morata rešiti sebe in poskušata rešiti tudi moža. Podobno kot v črtici *Slavnostni govor*, v kateri žena poskuša rešiti življenje svojemu možu, tako tudi v tej povesti Vejanova žena poskuša prepričati moža, naj se ne zaplete v posle z Majarjem. Vendar ga želja in morda tudi pohlep vodita v nespametno odločitev in posledično tudi v propad. Kot bom predstavila v nadaljevanju, je tudi v črtici *Slavnostni govor* želja po uspehu pogubna za Ivana Prosenca.

*Hrepenenje v črtici **Slavnostni govor***

Slavnostni govor je verjetno ena bolj znanih črtic iz pisateljevega zgodnjega ustvarjanja. Izhajala je od 26. do 29. februarja 1896 v *Slovincu*. Cankar jo je podpisal s psevdonimom *Mrazov*.

V črtici družino sestavljata le mož in žena, Ivan Prosen in Malka. Čeprav mogoče na prvi pogled ni videti, da bi bil v ospredju ta motiv, ob večkratnem branju začutimo ženino skrb za moža in njun obstoj. Kot govori vsebina, se Ivan Prosen tako kot vsako leto tudi v dogajalnem času črtice navdušuje nad tem, da bo lahko govoril na slavnostni prireditvi ob petnajstletnici lokalne čitalnice. Ker ima Prosen slavnostne govore že vseh petnajst let, niti ne pomisli oziroma noče pomisliti, da mogoče letos govora ne bo imel on, ampak kdo drug. Žene Malke noče niti slišati, ko mu govori, naj pokliče vodjo prireditve, da se dogovorita o vseh podrobnostih. Ko svoj govor vadi doma, govori zelo tiho, da mu ne bi kdo ukradel kakšnih zamisli. Po vsem tem navdušenju se zgodi preobrat:

»Treba je, gospod Muden, da se pogovorimo, kako bo letos zastran veselice.«
 »A vi še niste dobili vabila? Saj ste ud, če se ne motim, in vsi udje se seveda najprej povabijo. Le pridite, Prosen, v nedeljo bo veselica.«
 »Toda, gospod Muden, jaz sem že dobil povabilo. A rad bi vas samo vprašal, kako je letos s slavnostnim govorom; kako ga namreč hočete imeti, da bi se kdo ne spotikal obenj.«
 »Jaz vas ne razumem prav, Prosen. Kaj mislite s temi besedami?« Govorniku je postajalo nekako tesno.
 »Prosim vas vendar, gospod Muden, meni se zdi, da bi odbor razjasnil, kako prav za prav hoče stvar imeti ... zdaj, ko je prilika nenavadna ... o petnajstletnici.« Muden privzdigne obrvi visoko in odgovori z dostojanstvom in počasi:
 »Jaz si vam usojam pripomniti, gospod Prosen, pisar pri notarju Jeronimu, da vas to ne briga veliko...Odboru se ni zdelo primerno, da bi določila, ki ji je dal govorniku, razložil tudi vsakemu čitalničnemu udu posebej.«
 »Toda jaz vsekakor mislim ... kot govornik...«
 »Ne bodite no otročji, Prosen, prosim vas! Vi, pa govornik! Saj so se vam ljudje že tako vsako leto smejali ... In da bi letos, o petnajstletnici! ... Ha, ha ha! Vi ste ptič, Prosen, to se vam mora reči! ... Ali, da govorim resno. Odbor je izprevidel, da bi vam tega posla sploh nikoli ne bil smel izročiti. Saj sami lahko pomislite: vaše govorjenje, vaša gestikulacija, potem postava, obleka itd., in naposled: vaša služba! Ne zamerite, bilo bi vendar malo čudno, ko bi imel pisar med nami kakšno vlogo... No, pa pustiva to; vidim da vam je mučno. Seveda, kaj more človek za to: kar je, pa je: ta več, oni manj. Z eno besedo, Prosen, slavnostni govor je že prevzel Projec.« (Cankar 1967: 29, 30)

Iz tega odlomka lahko vidimo, kako se človek, ki je na višjem položaju, gospod Muden, na koncu izživlja nad malim človekom. Cankar na tem mestu mojstrsko opiše, kako se Muden posmehuje Proseni. Bralec lahko Proseni kar vidi, kako stoji pred Mudenom, sključen gleda v tla in zardeva. Menim, da bi to črtico Cankar lahko naslovil *Sanje malega človeka*, saj Proseni ta govor pomeni več kot služba, morda celo več kot njegovo življenje. Veliko časa posveti svojemu načrtovanemu govoru, najbolj od vsega pa ga skrbi obleka. Njegov frak, ki je že star, oguljen in celo popackan, je lahko tudi simbol Prosenove notranjosti. Prav takšna je namreč Prosenova notranjost, ko izve, da letos ne bo mogel imeti slavnostnega govora. Počuti se ničvrednega, njegovo hrepenenje in veselje je človek uničil z enim stavkom.¹⁷ Kot Cankar pove v nadaljevanju, so Proseni s tem, ko so mu vzeli govor, prizadeli na najhujši možni način:

Če bi ga spodili iz službe še tako sramotno, on bi ponižanje pretrpel in si iskal kruha drugod; ali da žali kdo njegov ponos na ta način! Prosen, ki je bil najbolj srečen tedaj,

¹⁷Prim. *Skodelica kave, Oče in sin* itd.

če se je mogel s kakšno stvarjo odlikovati pred drugimi, trpel je te dni, kolikor ne prej v vsem svojem življenju. (Cankar 1967: 30)

Vse do zadnjega je Prosen upal, da bo imel govor. Hrepenel je po tem, a ne samo, da bi se dokazal drugim, temveč predvsem zato, da bi sam sebi in svoji ženi dokazal, česa je sposoben. Ker mu prej nihče ni povedal, da nikomur niso všeč njegovi govori, je bil prepričan, da govori dobro, lepo, smiselno, skratka tako, kot bi moral govoriti vsak izučen, sposoben govorec.

Iz konteksta je razvidno, da so Prosen odslovili tudi in mogoče predvsem zaradi njegovega socialnega položaja. Ker je bil le pisar pri notarju, je živel revno življenje. Ni si mogel privoščiti niti novega fraka niti česa boljšega. Ko so ga zavrnil, je po cesti hodil s sklonjeno glavo, a vseeno je v vsakem človeku opazil, kako se mu smeji in se mu roga:

»Zdaj vidiš, ti, Prosen, kaj si! Pisar, čisto navaden pisar in drugega nič. Kaj si se domišljjal o svojem umu, o svojih idejah! Ali ni Muden mali bog proti tebi, čeravno zna komaj pisati: denar je denar, a pisarji ga nimajo!« (Cankar 1967: 30)

Ekonomski položaj je zopet ogrozil bivanje malega človeka, čeprav si sam tega ni hotel priznati.

Podoben preobrat od vznesenosti do obupa vidimo tudi v delih, ko Cankar opisuje odnos do svoje matere – predvsem, ko govori o obžalovanju, samoobtoževanju. Najprej največkrat lirično, poetično, ponekod celo religiozno opiše svojo mater, nato pa to podobo grobo preseka neki dogodek, največkrat sinovo dejanje, zaradi katerega sin čuti, da je mati prizadeta, užaljena. Kot bom predstavila v nadaljevanju (prim. poglavje 3.3), je v *Moji njeni* ta postopek zelo očiten in razločno, nazorno opisan.

Hrepenenje v črtici Oče in sin

V tej črtici, ki je izhajala od 24. do 27. aprila 1896v *Slovincu*, se kaže očetova brezpogojna ljubezen do njegovega sina.

V črtici vidimo, da oče kljub očitnim dokazom noče zapustiti svojega sina in ne verjame govoricam. Odnos očeta do sina se tu kaže drugače kot pa na primer v črtici *Samotni pogovor*, v kateri se oče sicer zanima za sinovo življenje, a vendar ne toliko. V tej črtici lahko čutimo nekakšno očetovo brezbržnost. Skozi celo zgodbo spremljamo očeta, kako hrepeni po sinu in ne spremeni svojega mnenja o njem, tudi ko mu drugi pripovedujejo, da je njegov sin v resnici drugačen, kot si sam predstavlja. Veliko besed avtor nameni opisu Majnika, njegove zunanosti in okolice, v kateri živi. Hkrati primerja zunanje značilnosti z Majnikovo notranjostjo, kot na primer z izrazi strgan frak in Prosenova duša.¹⁸

V črtici *Oče in sin* Cankar opisuje enostarševsko družino, saj mati oziroma žena ni nikjer omenjena. Ker ima Majnik samo sina, je nanj še bolj navezan. Ravno zato je želja po ponovnem snidenju še večja in močnejša. Podobno kot v *Slavnostnem govoru* se tudi to hrepenenje ne izpolni, zato protagonist doživi propad. Majnik počasi psihično propada, saj si je bolj kot vse želel sinove vrnitve, njega pa ni nazaj.

3.3.3 Motiv domovine

V tem poglavju bom predstavila dve besedili, v katerih je domovina osrednji motiv. Kot bom prikazala v nadaljevanju, je ta motiv še posebej povezan z materjo in hrepenenjem. Avtor včasih celo enači mater in domovino. Tudi v teh besedilih sem zaznala velik vpliv avtorjevega življenja (npr. odhod na Dunaj, smrt matere in podobno).

¹⁸Prim. *Slavnostni govor*

*Hrepenenje v črtici **Doma***

Črtica je nastala leta 1897, objavljena je bila 12. aprila istega leta v *Slovincu*. Cankar jo je objavil pod psevdonimom Karol Stáral. V črtici je opisal svojo vrnitev domov, saj naj bi črtica nastala kmalu po pisateljevi vrnitvi z Dunaja domov na Vrhniko, marca istega leta. V ta opis svoje vrnitve je Cankar dodal nekaj domišljijjskih vstavkov. Zdi se, kot da bi s črtico tudi napovedal materino smrt, saj je mati umrla 23. septembra istega leta. Na koncu črtice namreč ustvari kontrast, ko po liričnem opisu pokrajine, skozi katero potuje, preide na opis domače sobe, ki je odeta v črno, saj je mati umrla. Kot že omenjeno, je tudi v Cankarjevih črticah iz zbirke *Moja njiva* zelo opazen in pogost kontrast med liričnim opisom matere, pokrajine in resničnim stanjem, trenutkom, ki to podobo preseka. Tak postopek je v *Moji njivi* pogostejši kot v mladostni prozi.

V opisu Cankarjevega razmišljanja vidimo, kako si želi, da bi bil doma. Spominja se, kako je bilo, ko je bil mlad, in kako si želi, da bi se čimprej vrnil domov. Hrepenenje po domovini in materi je zelo intenzivno. Motiv domovine je neposredno povezan z motivom matere; podobno povezanost vidimo tudi v zbirki *Moja njiva*, ob motivih domovine in matere.¹⁹ Protagonist Andrej Talipan se veseli vrnitve domov, še posebej pa si želi vrnitve k materi. Zato nas toliko bolj preseneti in osupne dejstvo, da je oseba, ki jo je imel najbolj rad, umrla. Mati je umrla, še preden je zadnjič videla svojega sina. Cankar je ustvaril kontrast, popoln preobrat med opisom domovine in željo po vrnitvi ter mrtvo materjo. Tudi v tem primeru hrepenenje uniči smrt. Ravno zato, ker je umrla mati, ki jo je imel lirski pripovedovalec najraje,²⁰ Cankarju uspe še potencirati razliko med hrepenenjem in smrtjo.

¹⁹Prim. prav tam.

²⁰Že Platon je predložil troje tipov pripovedovalca, lirskega, epskega in dramskega, ko je v dialogu *Država* razlikoval med tremi vrstami pripovedi, čisto, mimetično in mešano. Lirska pripoved je bila govorjena v pesnikovi lastni osebi, epska je posnemala govor drugih oseb, dramska je obsegala pesnikov govor in posnetke govora drugih oseb. Cankarjeve pripovedi so v bližini lirike, le nekatere izmed njih ostajajo v bližini poglobitnih značilnosti pripovedništva kot takega. V diplomskem delu zato ob Cankarjevih pripovedih večinoma lahko govorimo o lirskem pripovedovalcu. V lirskih pripovedih številnih Cankarjevih črtic je v ospredju notranja resničnost neke osebe, njena zavest ali subjektivnost..

Hrepenenje v črtici Domov

V tej črtici, ki je nastala leta 1898 in bila objavljena v *Slovincu* pod psevdonimom Ivan Grádar, Cankar opisuje svojo pot na Vrhniko, ko se je leta 1897 zatekel k očetu. V nasprotju s črtico *Doma* je v tej črtici razpoloženje že od začetka drugačno; bolj je temačno, protagonist ne sanja o tem, kako ga bo mati sprejela odprtih rok, kako mu bo doma lepo. Zdi se, kot da je prisiljen iti domov. V tej črtici mati in domovina nista tako povezana oziroma motiva nista odvisna drug od drugega. Protagonist se znajde v družbi, v kateri je včasih živel. Ko sreča svojo nekdanjo ljubezen, ugotovi, da ne sodi več v to okolje. Torej je ta ljubezen, dekle, ki ji Cankar ne nadene imena, odločilna za protagonistovo počutje v nekdanjem domačem okolju.

Še posebej zadnja dva stavka izražata pripovedovalčev odnos do domovine oziroma do domačega kraja; za tak odnos pa so krivi ljudje in ne pokrajina oziroma domovina sama.²¹ Odlomek iz črtice se glasi:

Spoznal sem z grozo ta dom, o katerem sem sanjal in po komer sem hrepenel; ta dom je bila preteklost. In izginjal je vedno dalje v daljavo in vsak trenotek je postajal lepši in jasnejši. (Cankar 1967: 224)

Ko iz dekletovega obraza prebere besede: »Midva nimava ničesar skupnega, midva sva si tuja in neznana; to je samo vljudnost—ne išči tu ničesar...« (Cankar 1967, str. 224) se protagonist zave, da doma ne bo našel sreče, in da mu dom ne pomeni več doma. Preden se je odpravil od doma, sta bila domači kraj in domača hiša njegovo zatočišče, skrivališče, a hkrati znamenje opomina na njegov ekonomski in družbeni položaj. Ko se je sedaj vračal domov, je misel na dom že spremenjena.²² Dom je za osrednji literarni lik v tej črtici nujno zlo, oziroma kraj, kamor se je prisiljen vrniti, ker drugam pač ne more.

²¹Podoben kritičen odnos do družbe Cankar prikaže v več delih iz mladostne proze. Prim. *Dobrotnik, Morala*.

²²Prim. *Doma*.

4 ZBIRKA KRATKE PROZE *MOJA NJIVA*

V poglavju se bom osredotočila na analizo besedil iz zbirke *Moja njiva*. Najprej bom predstavila zunanjo zgradbo te zbirke kratke proze, nato bom naredila splošen pregled motivov in idej v zbirki. V nadaljevanju bom natančneje predstavila besedila, v katerih se pojavljajo motivi matere, družine in domovine; vse to v povezavi z revščino in hrepenenjem. Na koncu bom naredila sklep, povzetek, v katerem bom ugotavljala, kateri motiv v zbirki *Moja njiva* najbolj prevladuje, kako se spreminja pisateljev odnos do izbrane tematike v posameznih črticah, povestih in novelah.

Iz ZD 21 sem izbrala tako kratko prozo, da bom lahko predstavila en motiv z različnih zornih kotov (kot v mladostni prozi). Opazila sem namreč, da se tudi znotraj zbirke *Moja njiva* pojavljajo razlike v obravnavi enega motiva (podobno v mladostni prozi). Prikazala bom, kakšen odnos imajo pripovedovalec in literarne osebe do matere, domovine in družine.

Izpostavila bom primere, kako se je sin vede do matere, ko je bila ta še živa, in kateri izseki iz vsakdanjega življenja spodbudijo misel na mater, ko je ta že mrtva. Opozoriti moram, da je bila mati v času nastajanja črtic za zbirko *Moja njiva* že mrtva. *Moja njiva* je pravzaprav zbirka avtorjevih spominov, med drugim tudi na njegovo življenje v dunajski dobi, zato v njej zasledimo besedila, v katerih je mati neposredno navzoča, kot tudi besedila, ki so zares le spomini nanjo.

Do domovine je Cankar vedno gojil poseben odnos, zato sem izbrala dve besedili, v katerih so vidne podobnosti v odnosu do domovine (s perspektive posameznika v tujini) in v odnosu do domače zemlje (s perspektive domačega človeka). Ker je domovina še najbolj povezana z motivom matere in tudi hrepenenjem, bom opisala, kako je v eni izmed črtic (prim. *V tujini*) mati hrepenenje le v mislih, saj je že mrtva in je zato želja po domovini za odtenek manjša kot v črtici *Naš laz*.

V dveh besedilih, v katerih je družina osrednji motiv, so glavni motiv pravzaprav majhni otroci, ki se stiskajo v kotu velike sobe ter čakajo na mater in večerjo, vmes pa

se zaposlijo s sanjami o boljši prihodnosti (prim. *Na peči*) ali pa jih lahko napelje na zlobne misli (prim. *Sveto obhajilo*).

4.1 Vsebina in oblika zbirke *Moja njiva*

Zbirka črtic *Moja njiva* je izšla v osemnajsti knjigi *Zbranih spisov* Ivana Cankarja v uredništvu Izidorja Cankarja, in sicer leta 1935. Ker rokopis ni v celoti ohranjen, se je urednik ravnal po kronološkem zaporedju izhajanja črtic, novel in povesti v časopisih *Ljubljanski zvon*, *Slovenski narod*, *Slovan* in drugih. Cankar je zbirko urejal med letoma 1910 in 1914, a je zaradi vojne ni nikoli izdal. Prve zametke o knjigi je mogoče zaslediti v maju ali juniju 1910; v Cankarjevem *Koledarčku* iz leta 1910 lahko najdemo zaznamke o posameznih črticah.²³ Pred izidom zbirke je pisatelj izdelal načrt in ga pozneje večkrat popravljajal.

Na začetku te zbirke je avtorjev predgovor, uvod, ki ga je Cankar zapisal takole:

Prehodil sem svojo njivo, že tolikokrat preorano in požeto, in sem videl, da je bilo ostalo še mnogo klasja po razorih. Nekaj je bilo snetljivega, nekaj pa tudi še polnega in sočnega, da bi bilo škoda, če bi ga pustil vrabcem.

Ko sem zbiral to pozabljeno klasje, mi je bilo srce težko in zmerom težje. Mislil sem na prejšnje letine, na trude in skrbi, na huda razočaranja, na puste noči, v bridkosti prečute; in sem rekel, da je grenko biti kmetovalec na tej naši trdi kraški zemlji.

Nazadnje, ko sem bil povezal snop, sem še enkrat z dolgim pogledom premeril in objel svojo njivo. Vsa sijajna, od nebeškega sonca obžarjena, je ležala pred menoj. Tedaj se je vzdignil v prsih ves sladki, vroči ponos gospodarja, ki se razgleduje po globokih brazdah:

»Moj plug je tod oral!« (Cankar 1975: 7)

Celoten uvod ima zelo bogato metaforiko, saj pisatelj za svoje življenje uporablja izraz *moja njiva*, za svoje dosežke pa pridelek, klasje. Cankar svoje življenje vidi kot svojo njivo. Na začetku, ko pobira svoje pridelke, torej ko gleda nazaj nasvoje minulo

²³ Tako lahko denimo ugotovimo, da je Cankar črtico *Skodelica kave* prvič objavil v *Zvonu*, in sicer 20. maja 1910.

življenje in dela povzetke, je žalosten, ker ni izkoristil vsega, še vedno je nekaj klasov na njivi. S to simboliko poudarja, da ima še vedno možnost delati, pisati, živeti. Ko pa se po pobranem pridelku ozre nazaj na njivo, se mu zazdi, da je zadovoljen, ker je živel tako življenje, kot ga je, in ničesar ne obžaluje.

Zbirka črtic *Moja njiva* je sestavljena iz štirih ciklov: *Trenotki*, *Naša dolina*, *Iz tujega življenja* in *Ob svetem grobu*. Cankar je črtice v te cikle razporejal kronološko, sami cikli pa v zbirki niso razporejeni kronološko, ampak motivno, idejno sistematično.

Cikel *Trenotki* je najobsežnejši, saj obsega kar enaindvajset besedil, kar je skoraj polovica celotne zbirke. Pisatelj se v njih spominja svoje mladosti na Vrhniki, očeta, najstniških ljubezni (*Brezimenec*, *Rožni venec*), erotičnih doživetij (*Ob grahu*, *Zimsko cvetje*, *Rumene rože*); ob tem pa piše tudi satiro o meščanstvu (*Gospod Matevž in njegova zgodba*). Obenem se v večini zgodb kaže pripovedovalčev odnos do mladosti. Velikokrat jo primerja s pokrajino; mladosti na primer ni več, kot ni več posekanega gozda Tičnica (prim. *Tičnica*²⁴).

Cikel *Naša dolina* obsega osem besedil. Črtice v tem ciklu so bile objavljene med letoma 1901 in 1914. Pet črtic iz *Naše doline* končuje Cankarjevo pripovedovanje o dolini šentflorjanski. Med dela s to tematiko štejemo še farso *Pohujšanje v dolini šentflorjanski* in zbirko novel *Zgodbe iz doline šentflorjanske*. Navezanost črtic iz *Naše doline* na druge pripovedi o dolini šentflorjanski se kaže vsebinsko, pa tudi oblikovno, saj daljših novel, »/.../ z učinkovito, komično ali humorno kontrastno zgradbo in včasih bahato karikiranim slogom v Cankarjevem poznem pripovedništvu ni več«. (Kos1975: 288) Nekatere pripovedi z motiviko iz doline šentflorjanske so *Vojska na Prosojnici*, *Mrovec in njegova slava*, *Prepir v krčmi*.

Cikel *Iz tujega življenja* je najkrajši, saj ga sestavlja le sedem besedil. Kot je zapisal Kos v *Opombah k Zbranemu delu* Ivana Cankarja, je cikel

²⁴Prim. ZD 21, str. 46.

/M/otivno, idejno in tudi formalno /.../ zelo enoten, saj gre v vseh tekstih za tip simbolično poantirane zgodbe o živalih, postavljene večidel v rožniško okolje, komponirane z že znanim meditativnim okvirom, vendar fabulativno na poseben način strnjene okoli usode tragičnega živalskega bitja. Vse to govori v prid trditvi, da gre tem zgodbam v okviru Cankarjeve proze posebno, v marsičem novo mesto. (Kos 1975: 288)

Zadnji cikel v zbirki, *Ob svetem grobu*, je Cankar sestavil iz črtic, ki so posvečene spominom na mater.²⁵ Črtice v tem ciklu niso najmlajše, saj cikel obsega črtice, ki so bile natisnjene leta 1910, štiri besedila so izšla po vrsti med letoma 1911 in 1914. Cankar je v ta cikel uvrstil tudi črtico *Greh*, ki je izšla že leta 1902, torej je najstarejša iz tega cikla, pa tudi najstarejša v celotni zbirki *Moja njiva*. To črtico je Cankar ob izidu leta 1902 prvotno naslovil *Mater je zatajil*, a potem je naslov spremenil.

4.2 Vsebinski in količinski pregled motivov matere, domovine in družine v zbirki *Moja njiva*

Zbirka *Moja njiva* je nastajala v Cankarjevem drugem avtobiografskem obdobju, zato lahko pričakujemo obdelavo motivov, ki pri Cankarju tudi sicer sestavljajo glavnino; to so torej tisti motivi, o katerih je avtor največkrat pisal, razmišljal, pravzaprav z njimi živel. Vsekakor je pričakovati, da bo v ospredju mati; temu motivu je avtor posvetil celoten cikel *Ob svetem grobu*. Menim, da bi ta razdelek sicer lahko poimenovali tudi *Ob materinem grobu*, saj vse črtice v tem ciklu tako ali drugače obravnavajo motiv matere. V črticah *Skodelica kave*, *Greh* in *Njena podoba* je mati osrednji motiv, v drugih, na primer *Naš laz* in *V tujini*, pa ima pomembno vlogo pri razmišljanju svojega sina.

V prvem razdelku z naslovom *Trenotki* prevladuje avtorjeva žalost, otožnost zaradi izgubljene mladosti. V vseh enaindvajsetih kratkih pripovedih se avtor spominja svoje mladosti in brezskrbnosti. Že samo ena beseda, en pogled ali pa le neko znamenje v

²⁵Povzeto po: Cankar, 1974, str. 289.

naravi ga popelje daleč stran od resničnosti. Protagonist, Cankar, literarni subjekt, razmišlja o mladosti, predvsem pa ga zanimajo bivanjska vprašanja v povezavi z ljubeznijo. Razmišlja o pomenu ljubezni, o življenju in družini; skratka o vrednotah, ki so v današnjem svetu zelo pomembne za posameznika, v Cankarjevem času so bile še bolj. V tem ciklu obravnava, kot že omenjeno, motiv mladosti, spomine na očeta, mladostne ljubezni. Kot pravi Kos (Kos 1975), se ideje in motivi, ki so obravnavani v tem ciklu, v Cankarjevi kratki prozi pojavljajo že od *Vinjet* dalje, vse do leta 1910. V ciklu prevladujejo krajše meditativne, psihološko impresionistične in lirične pripovedi ali pa daljše, na znotraj bolj razčlenjene novele. (Kos 1975) Ravno cikel *Trenotki* je v celotni *Moji njivi* najbolj obrnjen v preteklost – tako po oblikovni in motivno-idejni plati. Kos v Opombah k enaindvajseti knjigi zapiše:

Zares novih motivnih, idejnih in oblikovnih prvin je v njem (ciklu *Trenotki*, op.a.) mogoče najti le tu in tam, največ v spominskih meditacijah na mladost ali pa v obdelavi novih rožniških motivov, saj se prav v teh tekstih že oglašala spremenjena življenjska optika in na nov način intenzivna čustvenost; iščeta si novega izraza že tudi v slogu in zgradbi, s tem pa vodita v značilnosti pozne Cankarjeve proze. (Kos 1975, str. 287)

Drugi razdelek, *Naša dolina*, vsebuje pet novel, katerih tematika je »dolina šentflorjanska«, in še tri, v katerih lahko najdemo pravljичne prvine (prim. *Marko*, *Luka in Dioniz*) ter družbeno kritiko in ironijo (prim. *Pravljica*). Navzočega je tudi nekaj humorja, kot na primer v satirični črtici *Sveti Janez v Biljkah*.

Tretji razdelek, *Iz tujega življenja*, obsega sedem besedil, v katerih Cankar opisuje »tujca« življenja – življenja živali. Temu sledijo tudi naslovi besedil: *Sova*, *Muhe*, *Istrski osel*, *Psi*, *Lisjak*, *Firbec* in *Kakaduj*. Vse črtice so napisane v prvi osebi. Pojavljajo se motivi »zaljubljenih« živali (*Psi*), umora (*Sova*), samomora (*Lisjak*) in tako dalje. Cikel *Iz tujega življenja* je najkrajši, saj ga sestavlja le sedem tekstov. Kot celota je poznejšega datuma kot prva dva cikla; črtice so bile objavljene med letoma 1912 in 1914, le črtica *Istrski osel* je izšla že leta 1911. Motivno je cikel zelo enoten. V vseh osmih zgodbah se prepletata že znano rožniško okolje ter meditativni okvir, ki sta na poseben način strnjena okoli krute živalske usode. Kos (1975) ugotavlja, da je zgodba o

kanarčku in vrabcu, ki ju je vpletel v roman *Hiša Marije Pomočnice* (1904), gotovo predhodnica zgodb tega cikla. Živalski motiv se s tem ciklom v Cankarjevem opusu konča; zadnje sledi lahko opazimo v *Podobah iz sanj*, v črtici *Leda*, delno tudi v *Sraki in lastovicah*. (Povzeto po: Kos 1975) Cankar v teh besedilih prenaša človeške lastnosti na živali, prikaže njihovo mučenje, trpljenje. V črtici *Muhe* opiše kontrast med nenavadno lepim fantičem, ki mori muhe, v zadnjem stavku pa ga prikaže sredi gruče deklet, ki jih je gledal, kakor je gledal muhe med umorom. Iz zadnjih besed v črtici lahko predvidevamo, da se bo iz tega prelepega otroka razvil morilec, nekdo brez morale in vrednot. V šestih besedilih živali umrejo oziroma jih ubije človek, le črtica *Psi* je nekoliko bolj optimistična.

V zadnjem, četrtem razdelku, *Ob njenem grobu*, se najpogosteje pojavlja motiv matere, predvsem v povezavi z revščino, domovino in družino. Lik očeta ni navzoč. Cankar je ta cikel sestavil iz črtic, v celoti posvečenih materi oziroma spominom na mater, med drugim na svoje otroštvo ob njej in njeno smrt. Kot že omenjeno, se je motiv matere pojavljal že v mladostni prozi Ivana Cankarja, do leta 1899. Kos o liku matere pravi:

V romanu (*Na klancu*, op. a.) ji je po intimnih nastavkih, s katerimi je poskušal spomine na mater oblikovati v svoji mladostni prozi, dal socialno poudarjen in splošen pomen, medtem ko je osebna, strogo intimna in moralno individualna stran materinega lika stopila tu nekoliko v ozadje, kar je bilo docela v skladu z družbeno, k obćim idejam naravnano naravo Cankarjevega pripovedništva v zrelem dunajskem obdobju; črtica *Mater* je zatajil je bila s te strani intimnejša, kar je Cankarju omogočilo, da jo je vključil v precej poznejšo *Mojo njivo*, vendar je v svojem času ostala precej osamljena in skoraj izjemna; zato bi morali v nji videti bolj zadnjo sled mladostnega ukvarjanja s tem tematskim krogom, kot pa začetek novega zanimanja zanj. (Kos 1975, str. 289)

Po letu 1902 je zanimanje za motiv matere usihalo, zato je toliko bolj presenetljivo, ko se čez osem let zopet pojavi v črticah *Njena podoba*, *Sveto obhajilo*, *Večerna molitev*, *Tuja učenost*, *Skodelica kave*, *Njen grob*. Ponovna vrnitev k motivu matere nakazuje pomemben preobrat v razvoju Cankarjeve proze. Naravno nadaljevanje teh črtic je, kot

pravi Kos (1975), cikel *Moje življenje*, hkrati pa so nujna predstopnja k ciklu *Podobe iz sanj*.

4.3 Empirična literarna analiza besedil z motivi matere, družine in domovine

V tem poglavju bom sistematično predstavila črtice, povesti in novele iz zbirke *Moja njiva*, v katerih se pojavljajo motivi matere, družine in domovine. Vsi trije motivi so povezani z revščino in hkrati tudi hrepenenjem. Ugotavljala bom, kako se od besedila do besedila spreminja Cankarjev oziroma pripovedovalčev odnos do te tematike, predvsem pa, kako so motivi matere, družine in domovine povezani z revščino in v kakšnih okoliščinah se znajdejo protagonisti. Prikazala bom, kako socialno-ekonomski položaj vpliva na želje, hrepenenje literarnih oseb in kako jih le-te dosežejo ter kako ob tem ravnajo.

V celotni zbirki najdemo le redka besedila, v katerih prevladujeta motiva družine in domovine, saj je celoten zadnji razdelek (*Ob svetem grobu*) posvečen materi. V zbirki se vsi trije motivi prepletajo med seboj, vendar je opaziti, da ima motiv matere vendarle glavno vlogo.

4.3.1 Motiv matere

Predstavila bom izbrane črtice, v katerih je v ospredju motiv matere. Izbrala sem črtice, v katerih je mati glavni, osrednji lik (*Skodelica kave*, *Greh*), in črtico, v kateri je mati sicer navzoča le v mislih njenega sina, pripovedovalca (*Njena podoba*). Ugotavljala bom, kakšne so razlike in podobnosti med pogledi na mater v teh črticah. Zanimiva je primerjava med odnosom sina do matere v mladostni prozi (*Njegova mati*) ter v *Moji njivi* (*Skodelica kave*, *Greh*). To primerjavo bom sicer podrobneje opisala v naslednjem poglavju.²⁶

²⁶Prim. Primerjalna analiza Cankarjeve kratke proze iz mladostne in pozne ustvarjalne dobe.

*Hrepenenje in krivda v črtici **Skodelica kave***

Črtica *Skodelica kave* je ena najbolj znanih Cankarjevih črtic; objavljena je bila leta 1910 v *Ljubljanskem zvonu*. V Opombah k enaindvajseti knjigi *Zbranega dela* Kos ugotavlja, da je bila najverjetneje napisana v maju 1910. Pozneje je bila črtica uvrščena v zbirko *Moja njiva*, in sicer v razdelek *Ob svetem grobu*. V isti razdelek je uvrščena tudi črtica *Greh*, ki je motivno zelo podobna črtici *Njegova mati*.²⁷ Motiv za *Skodelico kave* je Cankar dobil iz svojega življenja, o čemer pričuje Helena Pehani:

Med drugim mi je Cankar povedal tudi tale dogodek: Nekoč sem sedel pod streho. Nenadoma se na lestvi prikaže mati in me vpraša ali bi kaj jedel. Odgovoril sem ji, da belo kavo in bel kruh. Seveda tega pri nas ni bilo nikoli. Imeli smo samo zaroštan močnik, prežganko in krompir. Čez nekaj časa mati zopet pride in mi prinese kavo. Jaz pa, neumen fant, pravim tedaj: »Zdaj pa ne maram!« Tiho je izginila mati s kavo in kruhom. Nikdar pozneje nisem smel videti kave v skodelici. Še danes pijem samo iz kozarca. Doma nas je bila kopa otrok. Nikoli nisem smel videti skodelice kave, ker so vedno stopile predme žalostne materine oči. (Kos 1975: 326)

V začetnem razmišljanju spoznamo avtorjevo mnenje, da je največji človeški greh krivica, ki jo storiš ljubljenu človeku. Cankar zapiše:

Srce ni kazenski zakonik, da bi razločevalo med pregreškom in hudodelstvom, med ubojem in umorom. /.../ Srce je pravičen in nezmotljiv sodnik. Sodi in obsodi grešnika po skriti, komaj zavedni kretnji, po hipnem pogledu, ki ga nihče ni opazil, po neizgovorjeni, komaj na čelu zapisani misli; celo po koraku, po trkanju na duri, po srebanju čaja. (Cankar 1967: 262)

Po tem razmišljanju avtor preide na zgodbo. Cankar piše to zgodbo petnajst let po doživetju, ki ga opisuje. Spominja se, da ga je mati plaho pogledala in odšla. Pripovedovalec je bil slabe volje zaradi slabega razgleda, ki ga je imel, in ni mogel ustvarjati. »Razgled moj je bil siv, razglodan zid.« (Cankar 1967: 263) Pisal je zgodbo o

²⁷Prim. ZD6, str. 231–234

Milanu in Bredi, vživljaj se je v njun svet. Jezen je bil, ker sta onadva srečna, plemenita in vesela, njegovo življenje pa je ravno v nasprotju z njunim.

Osrednji dogodek, zavrnitev skodelice kave, Cankar opiše lirično in ustvari popoln kontrast:

Zdaj se spominjam, da nikoli ni bila tako lepa kakor v tistem trenutku. Skozi vrata je sijal poševen pramen opoldanskega sonca, naravnost materi v oči; večje so bile in čistejše, vsa nebeška luč je odsevala iz njih, vsa nebeška blagost in ljubezen. Ustnice so se smehljale kakor otroku, ki prinaša veseli dar. Jaz pa sem se ozrl in sem rekel z zlobnim glasom: »Pustite me na miru! ... Ne maram zdaj!« Ni še bila na vrhu stopnic, videl sem jo samo do pasu. Ko je slišala moje besede, se ni genila; le roka, ki je držala skodelico, se je tresla. Gledala me je prestrašena, luč v očeh je umirala. (Cankar 1967: 264)

V tej črtici je zopet viden podoben pripovedni postopek kot v črtici *Njegova mati*.²⁸ Mati si želi videti sina ali pa mu hoče ustreči, pisatelj jo opiše, kot da se sina celo boji. Nato pa jo sin v nekaj stavkih poniža, razočara.

V *Skodelici kave* je sin takoj zatem, ko je zavrnil svojo mater, začutil krivdo, hotel se ji je opravičiti, a se ni mogel. Enak občutek krivde je imel tudi v črticah *Njegova mati* in *Greh*. Povsod se je čutil krivega za dejanja in napake, storjene materi, a se nikoli ni mogel opravičiti. V zadnjem odstavku pove, da mu je nekega dne, čez nekaj let, tuja ženska prinesla kavo v sobo. Takrat ga je presunilo, saj se je spomnil, kaj je storil materi. Na koncu ponovi stavek iz sredine pripovedi: »Zakaj srce je pravičen sodnik in ne pozna malenkosti...« (Cankar 1967: 265)

Kot sem že omenila, je Cankar v tej črtici opisal resnični dogodek iz svojega življenja.²⁹ Ko se je vrnil domov z Dunaja, je želel mir, da bi lahko ustvarjal. Jezen je bil, ker se je vrnil v bedo, revščino, kjer ni imel, kot sam pravi, pravih pogojev za ustvarjanje. Takoj ko je zavrnil mater, mu je bilo žal, a se ji nikakor ni mogel opravičiti. Čutil je krivdo, ki

²⁸Prim. ZD 6, str. 231-234

²⁹Prim. Pričevanje Helene Pehani. ZD 21, str. 326.

pa si jo je naložil sam. Videl je razočaranje v materinih očeh in se zavedal, da je kriv. Lahko bi ga zagovarjali s tezo, da je v času dogajanja v *Skodelici kave* pisal zgodbo o Milanu in Bredi in je bil zato zlovoljen. Mati ga je namreč zmotila v trenutku, ko je razmišljal, kako sta onadva srečna, on pa ne more biti.³⁰ Tudi tu se potrjuje teza, da bolj ko ima avtor mater rad, večja je njegova krivda. Bolj ko premišljuje o svojih dejanjih in spominih na mater, bolj razmišlja o svoji krivdi, ki je z razmišljanji vse večja in večja.

Čeprav ni eksplicitno napisano, si je vseskozi želel, da bi materi izrekel opravičilo, in hrepenel po njenem iskriem pogledu, veselju v očeh. V sebi je tolikokrat stopnjeval svojo krivdo, da tudi še isti dan ni mogel reči ničesar. Zaradi tega se je obtoževal vseh petnajst let (kolikor je minilo od dogodka do zapisa črtice)..

*Hrepenenje in krivda v črtici **Greh***

Črtica je bila objavljena leta 1902 v *Zvončku*, še pod naslovom *Mater je zatajil*, nato pa v osemnajsti knjigi *Zbranih spisov*, že pod naslovom *Greh*. Je najstarejša črtica, ki jo je Cankar uvrstil v *Mojo njivo*. Motiv, ki ga Cankar obravnava v tej črtici, je obravnaval že v črtici *Njegova mati* (1898). Kot navaja Kos, so »razlike med prvo in drugo tolikšne, da jasno kažejo na premik Cankarjeve proze iz mladostnega realizma v impresionistični psihologizem zrele dobe«. (Kos 1975: 325) Vidimo, da v *Grehu* mater opisuje zelo lirično, ponekod že svetniško, medtem ko v črtici *Njegova mati* takega opisa ni zaznati. Obstajajo zametki lirične izpovedi, vendar je še vedno opazen realistični vpliv.

V tej črtici mati ni toliko v ospredju kot v *Njegovi materi*. V ospredju je razmišljanje pripovedne osebe Jožeta ob tem, ko je zatajil svojo mater. Ko mati sina čaka celo dopoldne pred šolo, zopet vidimo materino prestrašenost, kaj si bo otrok mislil, če je ne bo, oziroma zakaj je ni:³¹ »Zaskrbelo jo je v srcu; prestrašila se je in prišlo ji je na misel, da leži morda zelo bolan doma in da čaka nanjo, da kliče svojo mater.« (Cankar 1974: 252) Ko sta se našla, je sina zopet prevzela močna krivda, ki je ni mogel preseči.

³⁰Prof. dr. Igor Grdina opozarja na ločevanje med avtotematskim in avtobiografskim izražanjem avtorjevega »jaza«. V avtobiografskem smislu je bolj pomembna informacijskost, v avtotematskem pa estetskost. Sicer pa je težko razlikovati med obojim. (Prim. Grdina 1993, 327–328)

³¹Prim. *Njegova mati*, ZD 6.

Pri sprehodu skozi mesto je Jože ponosno hodil ob mami, ni se je več sramoval. Očitno je moral občutiti to krivdo, da je nato lahko cenil svojo mater. Hotel se ji je opravičiti, a se ji ni mogel, ravno tako, kot se Tine ni mogel opravičiti materi v črtici *Njegova mati*. Na koncu, ko sta se že poslovila, jo je poklical in se ji hotel opravičiti, a ji je zaželel le zbogom; krivda in sram sta bila premočna. Krivda se je zopet z leti stopnjevala do točke, ko je prevzela njegovo celotno življenje, da je bilo pusto, žalostno in polno trpljenja.

Cankar se je v obdobju obiskovanja ljubljanske realke vseskozi sramoval svoje revščine, zavidal je sošolcem, ki so imeli mnogo več. Zaradi revščine je bil marsikdaj lačen. Tako je mnogokrat mislil na dom, družino, predvsem pa na svojo mater. Podobno kot v črtici *Sveto obhajilo* ga tudi tu prevevajo negativne, celo zlobne misli. Ko pozneje opisuje ta dogodek v *Skodelici kave*, se obtožuje zaradi svoje zlobe.

V tej črtici je Cankar spomnil tudi na svetopisemski motiv Jude Iškariota, izdajalca, in dejal: »Hodil je zraven matere, na njegovi duši pa je ležal greh in ga je tiščal k tlom, tako da so bile njegove noge trudne in težke. Hodil je zraven matere kakor Judež zraven Kristusa.« (Cankar 1974: 253) Poleg matere se je počutil kot izdajalec. Kolikor jo je imel rad, tolikšna je bila zavest o njegovi krivdi.

Na koncu črtice zasledimo razmišljanje o grehu, ki je podobno kot tisto v črtici *Skodelica kave*:

Greh je ležal na njegovi duši, in vse solze ga niso mogle izprati; zdrknile so ob njem kakor ob trdem kamenu ... Dolgo je od tega, in greh leži na njegovi duši težak in velik kakor prvi dan, in tako je zdaj njegovo življenje vse polno žalosti in trpljenja. (Cankar 1974: 253)

Na tem mestu sicer Cankar govori o točno določenem grehu in o počutju literarne osebe po storjenem grehu, v *Skodelici kave* pa na začetku na splošno govori o grehu in nato preide na konkretno dejanje. Menim, da v obeh primerih literarna oseba nosi posledice svojega greha vse življenje.

Hrepenenje v črtici Njena podoba

Črtica je 30. julija 1910 izšla v *Slovenskem narodu*. Cankar se je pod črtico podpisal s pravim imenom. Janko Kos v *Opombah* zapiše, da je bilo v Cankarjevem *Koledarčku* pod datumom 7. junija zapisano »*Njena podoba za Zvon*«. (Kos 1975: 324) To bi lahko pomenilo, da jo je tega dne končal za *Ljubljanski zvon* ali pa, kar je verjetneje, ta zapisek pomeni šele idejo za črtico. Pozneje je namreč izšla v drugem časopisu.

V tej črtici je mati omenjena le posredno. Skozi celotno zgodbo oziroma razmišljanje literarnega subjekta in obujanje spominov je navzoča v mislih svojega sina. Pripovedovalec je prvoosebni, tako se zdi, kot da zgodbo pripoveduje Cankar sam. Že na začetku zapiše zgodbo o človeku, za katerega so vsi menili, da je dober, »sveti človek«. Ko je umrl, so vsi zbežali, saj se je šele takrat pokazalo, kakšna je bila njegova resnična narava. Cankar v črtici *Skodelica kave* na začetku govori o tem, da je srce pravičen sodnik; v črtici *Njena podoba* pa je smrt edini pravični sodnik, ki pokaže ljudi takšne, kot so v resnici. Farsa lepih, dobrih ljudi se izniči, ko človek nima več nadzora nad svojimi mislimi in čustvi. Vendar pa pripovedovalec takoj opozori, da z njegovo materjo ni tako.

Ko je umrla Cankarjeva mati, je na njenih ustih igral nasmeh, ki je bil še vedno viden. Sin je svojo mater videl brezmadežno. Cankar jo opisuje lirično, ponekod celo svetopisemsko. Ko je nekaj let pozneje iskal podobo njenega obraza, je našel svojo risbo zaprašeno, predvsem pa zbledelo. Tega se je prestrašil, saj se ni mogel spomniti njenega obraza. To ga je gotovo pretreslo, saj je bila mati zanj ena najpomembnejših oseb v njegovem življenju. Ko do nekoga čutiš tako ali podobno, kot je Cankar čutil do svoje matere, zagotovo nočeš pozabiti njegove podobe. Cankar ni vedel, kaj naj stori, ko je ugotovil, da se materinega obraza ne spomni več. Njeno podobo je videl šele potem, ko sta ga prevzela groza in obup ob spoznanju, da je mati sama v grobu, daleč stran od vseh, in da nihče ne skrbi za njen grob. V odlomku pravi:

Očital sem si v svojem srcu:

Daleč je njen grob, zapuščen od vseh, samotni in žalosten, kakor so grobovi neznanih popotnikov! Daleč je ona, pozabljena od nas, ki smo se bili brez vodnika in brez cilja

razbegli po svetu kakor jata golobov, kadar plane mednje jastreb-smrt. Kakor njen grob in kakor ona sama: tuja in daljna je njena podoba mojim očem, ker je bila dolga leta tuja in daljna moji duši! /.../

Z dlanmi sem si zakril oči; tedaj se je prikazala pred menoj tako čista in jasna, kakor sem jo videl pred zdavnimi leti. Le njene ustnice se nikoli v življenju niso tako smehljale-zadnji, predsmrtni smehljaj je bil, ves blag in miren v poslednjem spoznanju. (Cankar 1975: 237)

V zadnjem odstavku pripovedovalec ugotovi, da ne ve, kam je založil materino podobo, a da je vseeno živa v njegovem srcu:

Ne vem, kam sem ga bil spravil in kje je zdaj tisti papir. V mojem srcu je materina podoba-lepota in blaženost, kakor je nikoli in nikjer nisem videl in ki jo bodo živo ugledale šele moje umirajoče oči... (Cankar 1975: 238)

Zanimivo je, da si je Cankar vtisnil v spomin podobo mrtve matere, ki se smehlja. Kot na začetku opomni bralca, se je šele ob mrtvaškem odru zavedel, da nima nobene materine slike. Ta misel ga je močno prestrašila, bal se je, da jo bo zaradi tega pozabil, da se čez nekaj časa ne bo več spomnil, kakšna je bila. Avtor hrepeni po materi, po njeni podobi, saj se vseskozi boji, da jo bo pozabil, če pred seboj ne bo imel njene slike.

Kos v Opombah ugotavlja, da je »m/otiv materine posmrtne slike /.../ Cankar pred tem obdelal že deloma v črtici *Moja miznica* (Vinjete, 1899) in pa zlasti v tekstu *Materina slika* (Domači prijatelj, 1905).« (Kos 1975: 324) Iz tega navedka lahko ugotovimo, da je Cankar motiv materine podobe opisoval šele po njeni smrti v letu 1897; ko je bila mati še živa, se s to podobo ni ukvarjal.

4.3.2 Motiv družine

V nadaljevanju bom predstavila dve besedili, v katerih je v ospredju motiv družine. V nasprotju z mladostno prozo so v teh besedilih v ospredju otroci, pravzaprav so protagonisti v zgodbi. V sklepnem poglavju bom tako lahko primerjala Cankarjev odnos

do družine, kot se kaže v mladostni prozi in v *Moji njivi*. V obeh besedilih so v ospredju otroci, a so predstavljeni različno, njihova vloga je drugačna. V *Moji njivi* nisem zasledila več besedil, v katerih bi bila družina tako očitno v ospredju.

Hrepenenje je v besedilih zelo poudarjeno, saj si otroci v želijo, da bi mati prišla končno domov oziroma sanjajo o praznikih, za katere je značilno, da se doma zbere celotna družina. Cankar v črtici *Na peči* ustvarja kontraste med otroci in njihovim okoljem ter okoljem, v katerem potekajo osrednji dogodki ob praznikih, na primer maše. S tem še bolj poudari revščino in hrepenenje; bralcu kmalu postane jasno, da so otroci obsojeni na »življenje na klancu«, revščino in neskončno hrepenenje, ki se ne bo uresničilo. Prikazala bom, kako revščina vpliva na želje in hrepenenje osrednjih likov, ki so navadno otroci. Menim, da je Cankar v ospredje družine postavil majhne otroke z namenom, da v bralcu zbudi še večji občutek nelagodja, mogoče tudi krivde in hrepenenja.

*Hrepenenje v črtici **Sveto obhajilo***

Črtica *Sveto obhajilo* je bila objavljena 19. februarja 1910v *Slovenskem narodu*. Otroci v črtici čakajo na mater, da jim prinese večerjo. Iz prvoosebnega pripovedovanja, imen otrok – Francka, Hanca – in znanih dogodkov iz Cankarjevega življenja lahko ugotovimo, da ta črtica vsebuje zelo veliko avtobiografskih potez, oziroma da je celotna črtica posnetek, opis dogodka iz Cankarjevega življenja.

Motiv družine se v tej črtici prepleta z motivom matere. To prepletanje bomo videli tudi v naslednjih analiziranih in predstavljenih besedilih.

Ker se mati ni vrnila domov s kruhom v zelo kratkem času, otroci počasi postajajo zlobni:

»Saj bi lahko, če bi hotela! Sinoči je prinesla kruha, čemu bi ga nocoj ne, ko smo lačni kakor sinoči? Tam stoji, Bog vedi kje, pa opravlja in se smeje ter se ne zmeni za nas! Takoj da se povrne, je rekla; zdaj je že ura minila, morda že poldruga ura... Nalašč

čaka, na cesti postaja, s sosdami kramlja; sama je že najbrže večerjala, pa se ji ne mudi s kruhom!«

V molku smo spoznali; natanko smo vedeli drug za drugega: »Tudi tu tako misliš, sestra! Tudi ti tako sodiš, bratec!« In v tistem trenutku tudi med nami ni bilo več ljubezni. (Cankar 1975: 241)

Otroci zaradi lakote in trdega življenja, ki so ga izkusili v svojem otroštvu – kot pravi Cankar, je bilo takrat njegovemu najmlajšemu bratu pet in najstarejši sestri trinajst let –, niso živeli svojega otroštva, mladosti, ampak odraslo življenje. Šele ko je pisatelj zagledal mater, kako je plaha, tiha, ponižna vstopila v sobo, ga je minila hudobija in se je zavedel, da so bile njegove misli in misli njegovih bratov in sester zlobne ter nikakor opravičljive ali primerne.

Zadnji stavek v črtici kaže, da je Cankar svojo mater videl kot odrešenika, Jezusa, saj opisuje: »O mati, zdaj vem: tvoje telo smo uživali in tvojo kri smo pili! Zato si šla tako zgodaj od nas! Zato ni veselja v naših srcih, ne sreče v našem nehanju! ...« (Cankar 1975: 241)³²

V tej črtici, kot tudi v večini drugih, v katerih se pojavljata povezani temi družine in matere, lik očeta ni navzoč. Mater nosi vso odgovornost za družino. Avtor na očeta ne spomni niti z besedo niti s kakršnimkoli namigom, asociacijo. Kot v mnogo pripovedih, mora tudi tukaj mati trpeti, odrešitev doživi šele v smrti. Otroci zaupajo le materi, čeprav so bili nemalokrat jezni nanjo, saj jih je pustila lačne. Ko se je vrnila s kruhom, pripovedovalec njeno podobo vidi kot podobo odrešenika. Skozi celotno zgodbo je njihova največja želja košček kruha, mati pa je samo posrednica in hkrati tudi nosilka krivde, ker ni prej prišla domov. Ker so otroci nemočni in lačni, se v njih začnejo porajati zlobne misli. Takoj, ko se mati vrne s kruhom, jih zloba mine, a se verjetno spet ponovi, ko gre mati znova od doma, da bi jim prinesla hrane.

³²Kot je znano, je Jezus ob svoji zadnji večerji izgovoril besede, ki jih še danes uporabljajo pri sveti maši, pri darovanju: »To je moje telo, ki se daje za vas.« »Ta kelih je nova zaveza v moji krvi, ki se preliva za vas.« (Prim. Mt 26,26–30; Lk 22,15–20; 1 Kor 11,23–25)

Hrepenenje v črtici Na peči

Črtica je nastala v drugi polovici leta 1911, izšla pa je v *Ljubljanskem zvonu*. Več o nastanku črtice ni znano, rokopis se ni ohranil.

Avtor prikaže otroke, kako sedijo na peči in se pogovarjajo, pravzaprav sanjajo svoje sanje. Že takoj na začetku ustvari kontrast med prostrano, mračno, skoraj prazno sobo in otroci, ki sedijo tesno stisnjeni v kotu. Podobno sliko avtor ustvari tudi na začetku črtice *Sveto obhajilo*. Najprej jih domišljija popelje v »dan vernih duš«.³³ Tam vidijo otroke (sami sebe), ki so dobili sočne darove. Za lačne otroke nekaj hrušk, krljev in tudi mogoče kakšen piškot pomeni več kot vse bogastvo na svetu. Iz domišljije se vrnejo v resničnost, ko razmišljajo o Ljubljani, o poti tja. Kar nenadoma utihnejo, nekdo izmed njih pa predlaga, da bi se zdaj pogovarjali o drugem prazniku, božiču.

V ospredju črtice je družina, ki ima različne naloge za postavitve jaslic. Božič je po krščanskem izročilu eden največjih praznikov, saj se verniki takrat spominjajo Jezusovega rojstva. Jezus pa predstavlja upanje in to upanje živi v otroških sanjah. Božič je tudi družinski praznik. Takrat se družina zbere in moli ob božičnih jaslicah, še prej pa se na prihod Jezusa pripravljajo v adventnem času. Jaslice za otroke v črtici pomenijo upanje. Pisatelj pove, da zvečer prinesejo Jezusu, lačnemu in ubogemu, rozine in orehe. Nato pa avtor kot nasprotje domačega okolja predstavi cerkev, v kateri poteka polnočnica:

Cerkev je žarko razsvetljena; tudi na velikem lestencu gore sveče. Vse je, kakor da se je bil Jezus rodil prav ta večer. Srce se vzdrami, vzdigne se, gre samo, visoko, visoko, vse polno sreče, ki ji ni mere ne imena. /.../ Noč je svetla kakor dan; vse teme so ugasnile. Nič več skrbi, nič več žalosti. Nič več ne joka mati, kadar kleči zvečer pred posteljo ... Umolknilo so in se niso spogledali. (Cankar 1975: 244)

Iz zgornjega navedka vidimo, da spomin na mater pretrga otroško sanjarjenje. Tu zopet vidimo, kako so morali otroci odrasti prehitro, skrbeti so morali drug za drugega. Vedeli

³³Dan vernih duš kristjani obhajajo 2. novembra.

so, da mati velikokrat joče, da je izmučena od nenehnih prizadevanj, da bi jim prinesla vsaj skorjico kruha.

Zadnje sanje otrok pa so sanje o veliki noči. Največji krščanski praznik naj bi vlival upanje po boljšem življenju, predvsem po življenju po smrti. Avtor zopet ustvari kontrast; otroci pravzaprav sanjajo o velikem petku in soboti, ki predstavljata umiritev. Na veliki petek so Jezusa namreč križali, na veliko soboto pa potekajo molitve ob njegovem grobu. V nadaljevanju spremljamo primerjavo med veliko nedeljo ter petkom in soboto:

V žalosti sami, še na sam veliki petek je srce polno veselega pričakovanja. Kar je bilo hudega, daleč je. Le še en dan, le še par kratkih ur-pesem se vzdigne glasnejša in slavnejša, plane vriskajoča proti nebu ... O dragi, o bratje, ljubi, kaj se nam ni le sanjalo o žalosti, o solzah, o lakoti?

Tiho in počasi je mati stopila v izbo. Takrat so umolknili in so se spogledali ... (Cankar 1975: 245)

Iz zgornjega odstavka razberemo, da za otroke velika noč res pomeni upanje. Še na veliki petek in soboto, ko naj bi bilo vse mirno, v žalovanju, v srcu čutijo veselje, nekakšen nemir. Hrepenijo po boljšem, želijo misliti, da je to boljše vse bliže: »Le še en dan, le še par kratkih ur /.../« (Cankar 1975, str. 245) Ta dan manjka do velike noči, manjka pa tudi do izpopolnjenja otroškega življenja, pa čeprav morda v smrti.

Mati je v tej črtici omenjena na koncu, v enem samem stavku. Seveda se je otroci spominjajo na koncu obeh prejšnjih sanj, vendar le tako, da s tem prekinejo svoje misli. V zadnjem razmišljanju pa mati v resnici prekine njihove sanje, s tem ko stopi v izbo.

Zanimivo je, da se otroci vsakič, ko so prenehali sanjati, ne spogledajo. Le umolknejo in nato nekdo predlaga novo fantazijo. Ko pa v izbo vstopila mati, umolknejo in se spogledajo. Torej je mati tista, ki jih na neki način tudi poveže med seboj in gradi nevidne vezi med otroki, ne samo vezi med materjo in otrokom.

Cankar mater zopet postavi na konec, tako kot na primer v črticah, v katerih prevladuje motiv domovine in se ta motiva prepletata.³⁴

V tej črtici Cankar opisuje tri krščanske praznike, dan vernih duš, božič in veliko noč. Skozi zgodbo stopnjuje pomembnost praznikov, saj je velika noč največji krščanski praznik³⁵, nekateri pa takoj za njim uvrščajo božič. Predvsem božič pojmuje kot družinski praznik, v Cankarjevem času pa je bila družina ena najpomembnejših vrednot (verjetno bolj kot danes). Zato ne preseneča, da je Cankar povezal družino in krščanske praznike, saj je bila tudi vera med pomembnejšimi vrednotami.

4.3.3 Motiv domovine

Predstavila bom dve besedili, v katerih je osrednji motiv domovina oziroma domača zemlja. V prvi črtici je v ospredju hrepenenje po domovini, neskončna želja po domači hiši, ljudeh in seveda materi, ki pa je že mrtva, v drugem besedilu pa literarne osebe hrepenijo po koščku svoje zemlje.

Hrepenenje v črtici V tujini

Črtica je bila objavljena leta 1913v *Domu in svetu*. Prvotni naslov je bil *Večer na Dunaju*. Kot pravi Kos v opombah, jo je Cankar v to zbirko uvrstil šele ob zadnjem načrtu. »/.../ tedaj je tudi prvotni naslov prečrtal in ji dal novega *V tujini*, bržkone zato, ker je bil prejšnji preveč konkreten in premalo idejno pomemben.« (Kos 1975: 327)

Dve tretjini črtice obsega razmišljanje literarnega subjekta o domovini, predvsem skozi dogajanje v tujini. Cankar opisuje en dan bivanja na Dunaju. Pripovedovalec v prvi osebi opisuje mesto, prek tega pa svoja čustva, hrepenenje po domovini. Tujina – Dunaj – mu je tuja, neprijazna, doma na Vrhniki bi se počutil bolje. V odlomku beremo:

³⁴Prim. *Doma, V tujini, Naš laz*.

³⁵Na veliko noč se kristjani spominjajo Jezusovega vstajenja, predvsem tega, da je s tem premagal smrt. Tako je človeštvo rešil večne smrti in podelil večno življenje.

Tik ob parku je stala cerkev; pogledal sem na uro in sem se začudil; od doma do parka sem romal pač tri dolge ure, dalj kakor ob tistih davnodavnih lepih časih iz Ljubljane na Vrhniko. Šle so misli, vse žalostne so šle v mladost. Tako misli bolnik na zdravje. S črnega hriba, s šumečega gozda se je bila spustila jata golobov; zdaj sede na bregu čisto mirno, v soncu se blešče njih bele peroti. To je Vrhnika. Če je bil v mračni mladosti le en sam vesel trenotek, le en sam žarek sreče, raste v spominu, zmerom svetlejši je ter pozlati naposled vso mladost; sončni so kraji, z milo lučjo obžarjeni; ljubeznivi so ljudje, veseli in brez zla. Zvonovi pojo, vabijo k veliki maši, po široki cesarski cesti prihajajo v gručah prazniško oblečeni ljudje, vsi vedrih lic, jasnih oči. Ponosna stoji na hribu cerkev sv. Pavla, sloka in svetla se vzpenja k nebesom. Pred cerkvijo stoje šatori: tam so pomaranče, vse polno je pomaranč; da bi eno imel, samo eno ali vsaj pol, vsaj tisti košček, ki ga je bil v prahu izgubil otrok... sladki sok bi ljubo pobožal te žejne ustnice... (Cankar 1975: 268)

Ko se je odpravil od doma, se je izmaknil gospodinji, saj ji še vedno ni plačal najemnine. Tu vidimo Cankarjevo revščino, ki se tako kot doma kaže tudi v tujini. Opiše svojo obleko in obutev, svoj odnos do nje. Vse mu je bilo preveč gnusno, da bi oblekel. Čevlje je imel raztrgane, bilo mu je, kot da bi hodil bos. Bilo je poletje, zato je bil zelo žejen. Ta žeja ni bila le fizične narave, ampak tudi psihične. Zelo si je želel domov, kot njegovi prijatelji, a je ostal sam v tujini. Zato žeja predstavlja tudi žejo in željo ter hrepenenje po domovini. Skozi celotno črtico spremljamo njegovo razmišljanje o domovini in tujini, o razliki med obema predvsem pa o tem, da se v tujini nikakor ne more počutiti dobro; najbolje bi mu bilo doma, na Vrhniki.

Ko se je odpravil iz enega parka v drugega, kjer je bil v sredini vodnjak, da bi se odžejal, je izbral daljšo pot:

Spomnil sem se, da je tam nekje daleč še drug park, pravtako pust in zapuščen; sredi njega pa je vodnjak, iz cevi curlja neposredno tenek, svetel curek vode; spodaj v prahu se igrajo otroci. Tja bi šel, ali pot je dolga in moral bi skoz notranje mesto, skoz šum bogastva in življenja. Če bi se skrival po tihih stranskih ulicah, bi bila pot za polovico daljša; ali navsezadnje, minil bi dan in to je poglavitno.

Vstal sem in sem se napotil. Stopal sem počasi, zlagoma, da bi prezgodaj ne opešal.
(Cankar 1975: 268, 269)

Odžejal se je in sedel, da bi bral, a ni mogel. Opazoval je okolico, predvsem ljudi, in razmišljal o njih. Opazil je deklico, ki je v svojem naročju pestovala spečega otroka. Videl je, da sta lačna in žejna, a ni mogel storiti ničesar. Nato pa je ženska, ki je prečkala park, pritegnila njegovo pozornost; od tistega trenutka dalje domovina ni bila več prioriteta v njegovih mislih, ampak je to postala mati:

Skoz park je prišla s hitrimi, drobnimi koraki postarana ženska; s predpasnikom si je brisala oči in je hripavo poihtevala. Zgenil se je kamen v mojem srcu. Ženska je šla, izgubila se tja v prah in skrb in greh, kat pa sem jo videl še zmerom in ves drug je bil njen obraz, tako mil in blag.

Obšlo me je poželenje, silnejše od gladu in žeje; udarilo mi je v dušo nenadoma in me je vsega prevzelo. »Le enkrat še da bi videl njen obraz, obraz materin!« Saj ne zahtevam veliko; ne, da bi sedela poleg mene, da bi me držala za roko in me tolažila v tej samoti. Samo njen obraz da bi videl, samo za minuto; da bi ga videl, kakor je bil tih in blag in usmiljen. Milost božja, prosim, to mi daj: le eno minuto! In če je to preveč, trenotek vsaj, pol trenotka! Ne kruha ne maram, ne vode-le tega pol trenotka! Še manj; le tisti hip, ki se ga meriti ne da; kakor da šine lepa misel skoz dušo in ugasne, še komaj da je zasvetila; ali kakor tisti najkrajši hip, ko človek občuti smrt. (Cankar 1975: 271)

Neznana oseba, ki je prečkala park, je avtorjevo zanimanje prenesla z domovine na mater. Še en dokaz, kako je hrepenel po njej in kako se je to hrepenenje z njeno smrtjo še stopnjevalo. Zopet je iskal materino podobo in zopet jo je videl le v svojih mislih. Še vedno je razmišljal o materi, ko se je odpravljal domov. Stal je na mostu Male Donave, ko se je spet zavedel, kje je. Tu lahko spremljamo misel na samomor. »Moje trudne roke so se naslonile ob ograjo, trudni život se je sklonil...« (Cankar 1975: 272)

V nadaljevanju spremljamo avtorjevo razmišljanje o tem, kako je videl materin obraz; tega je lahko videl le v svojih mislih, v svojih sanjah.³⁶ Poslednjo bridkost je okusilo srce, zato je bilo vredno najvišje tolažbe.« (Cankar 1975: 272)

Hrepenenje v črtici Naš laz

Črtica je bila objavljena v *Koledarju družbe sv. Mohora* za leto 1914, brez avtorjevega podpisa. Avtorjevo ime je izdal Oton Župančič, takoj po izdaji koledarja, v svoji oceni v *Slovanu*.

V tej črtici se zopet prepletata motiva matere in domovine. Podobno kot v črtici *V tujini* se na začetku pojavlja razmišljanje o domačem kraju. V *Našem laz* pisatelj na začetku razpravlja o domači zemlji, o majhnem koščku zemlje, ki so ga obdelovali. Ta zemljica jim je pomenila vse. Na njej so pridelovali nekaj hrane, da so imeli vsaj nekaj za pod zob. Svojo ljubezen do domače zemlje je opisal: »Grenko je slovo od žene, grenkejše slovo od matere; slovo od očetne grude pa trga srce iz prs, sili solze v oko moža, ki nikoli ni jokal.« (Cankar 1975: 273, 274) Iz tega citata razberemo tudi Cankarjev odnos do žene in matere. Več mu pomeni mati kot pa ženska, ki jo ljubi ali naj bi jo ljubil in bi mu lahko rodila naslednike.

Po tem pa pripovedovalec preide k mislim o materi, o tem, koliko ji je pomenil ta košček zemlje. »Moja mati je bila kmetica in je v svojem srcu, v vseh svojih mislih ostala kmetica do smrti.« (Cankar 1975: 274)³⁷

Ko so ostali brez laza, jim je to tako razrušilo njihov svet, »/.../da se nam je zdelo, kakor da nam je bil kdo zemljo izpodmaknil pod nogami«. (Cankar 1975: 275) Tisto

³⁶Gre seveda za simbolno podobo matere; matere Cankar ni mogel videti žive, saj je bila v času dogajanja te črtice mrtva. Cankar namreč opisuje svoj dan na Dunaju, tam pa je bil po materini smrti. Res je, da je bil leto pred materino smrtjo tudi na Dunaju, vendar lahko domnevamo, da takrat ni tako hrepenel po njenem obrazu, po njenem pogledu. Gotovo jo je bolj pogrešal, ko je bila že mrtva in se je zavedal, da doma, na Vrhniki, ni nikogar več, ki bi ga čakal na pragu in hrepenel po njegovi vrnitvi.

³⁷Danes si morda kdo težko predstavlja, kaj lahko samo majhen košček zemljice predstavlja ubogemu, lačnemu človeku, a težke socialne razmere, ki smo jim tudi danes priče, nam Cankarjevo umetnost približujejo vse bolj.

zimo je mati zbolela. Nekega dne je sinu pripovedovala o tem, da ni nič hudega, če nimajo več laza, in da bodo drugod dobili nekaj zemlje za obdelovanje. Vendar sta mati in sin vedela, da so to le sanje, prijetne, a hkrati grozeče. Medtem ko sta se pogovarjala o novi njivi, sta oba vedela, da je nikoli ne bodo imeli, zato je bilo to pripovedovanje o njivi še bolj moreče. Cankarju in njegovi družini je ta košček zemlje pomenil največ, saj jim je omogočal preživetje. Poleg skrbi zaradi materine bolezn je Cankarja težila še misel o lazu, revščini in bitki za preživetje. Z majhnim koščkom zemlje bi mogoče živeli nekoliko laže.

Zadnje materine besede pred smrtjo so bile o lazu. O tem, da bi vendarle morda imeli svoj laz. Sina je spomnila na preteklost, ko sta se imela lepo, čeprav sta morala delati. Mati je še tisto noč umrla. Cankar zopet opiše njen obraz, ki je bil »lep in miren /.../, tak, kakor je še dandanašnji v mojem srcu in v vseh mojih mislih.« (Cankar 1975: 277) Zopet si je sin, Ivan Cankar, v svoj spomin vtisnil podobo mrtve matere in ne žive matere.³⁸

³⁸Prim. *Njena podoba*.

5 PRIMERJALNA ANALIZA CANKARJEVE KRATKE PROZE IZ MLADOSTNE IN POZNE USTVARJALNE DOBE

To poglavje bo osredotočeno na primerjavo med posameznimi analiziranimi motivi. Opisala bom, kako Cankar motive matere, domovine in družine, v povezavi z revščino in hrepenenjem, opisuje v različnih delih in v različnih časovnih obdobjih. Ob analizi besedil se je pokazala močna prepletenost analiziranih motivov in besedil z avtorjevim življenjem. Primerjala bom tudi pisateljev odnos oziroma odnos lirskega subjekta do obravnavanih tematik. Predvidevam, da bodo avtorjeve predstavitve motiva družine kljub ne preveliki časovni razliki desetih let v mladostni prozi drugačne kot v zbirki *Moja njiva*. V zadnjem delu bom tabelarno in grafično prikazala pogostnost analiziranih motivov v analiziranih besedilih, ob tem pa bom predstavila tudi pogostnost navzočnosti avtobiografskih podatkov v obravnavanih besedilih.

5.1 Primerjalna analiza Cankarjevih motivov matere – družine – domovine v izbranih besedilih iz mladostne proze in zbirke *Moja njiva*

Motivi matere, družine in domovine se v analiziranih besedilih pogosto pojavljajo povezani drug z drugim.³⁹ Večina besedil s temi motivi vsebuje izrazito veliko avtobiografskih prvin. S temi se povezujejo motivi in teme, kot so klanec, revščina, mati, bratje in sestre, ob tem pa tudi večno hrepenenje – po boljšem življenju, domovini (ko je bil zdoma), po ljubezni.

V mladostni prozi se vsi trije obravnavani motivi pojavljajo približno enakomerno; ni opaziti, da bi kateri izmed teh motivov izstopal. Nasprotno pa je v zbirki *Moja njiva* močno poudarjen motiv matere, čeprav preostalih motivov ne smemo izključiti. Iz tega lahko sklepamo, da se je pisatelj na začetku svoje ustvarjalne poti posvečal več različnim idejam, motivom. Ne moremo trditi, da se jim v poznejši dobi ni, vendar iz

³⁹Tako je na primer v črticah iz cikla *Ob svetem grobu* ob motivu matere, ki ji je celoten cikel tudi posvečen, navzoč še motiv družine, predvsem lačnih, revnih otrok. Lika očeta v teh črticah ni zaslediti.

analiziranih besedil lahko vidimo, da v poznejšem obdobju prevladuje motiv matere, medtem ko v mladostni prozi ni zaznati enega samega motiva, ki bi zelo izstopal, prevladoval.

5.1.1 Motiv matere v mladostni prozi in v zbirki *Moja njiva*: primerjalna analiza

V Cankarjevi mladostni prozi v odnosu do matere ni opaziti toliko samoobtoževanja kot pozneje v *Moji njivi*. Za materinega življenja je pomembnejši lirski zapis *Materi*, v katerem pesnik, pisatelj nagovarja svojo mater in si želi, da mati nikoli ne bi trpela zaradi njega. Tako zapiše:

Bogve, koliko bi dal, da bi me ne pogledala nikdar žalostno! Dal bi vso svojo srečo, ker takrat vidim v tvojem pogledu vso kazen, katera me lahko miselneža zadene, ker v samoti tako nemalokrat mislim na tvojo žalost. (Cankar 1967: 309 (*Materi*, mladostna proza))

V črtici *Njegova mati* iz Cankarjeve mladostne dobe je samoobtoževanje že močnejše navzoče. Postopek v mladostnih besedilih *Materi* in *Njegova matije* podoben kot v Cankarjevih poznejših delih. Sin je užalil mater, vendar se ona tega sploh ni zavedala (»V prsih jo je stisnilo, a kaj da se je zgodilo, tega si ni vedela razlagati«). Užaljenost vidi samo pripovedovalec, ki je v večini primerov tudi glavni lik.

V črtici *Njegova mati* iz Cankarjeve mladostne proze je lik matere opisan z besedami;

Ni jih lepših, jasnejših sanj, ki delujejo na človeka z nekim čudovitim, poetičnim, a obenem globokim tragičnim dojemom, kakor so sanje materine ... Ona se vživi vanje, v njih samih je ves njen svet, nedotaknjen od krute resnice ... (Cankar 1967: 233 (*Njegova mati*, mladostna proza))

Avtor samoobtoževanje pred svojo materjo nadaljuje in stopnjuje v *Moji njivi*, in sicer v črticah *Mater je zatajil* (*Greh*) in *Skodelica kave* (zb. *Moja njiva*).

Greh je ležal na njegovi duši, in vse solze ga niso mogle izprati; zdrknile so ob njem kakor ob trdnem kamenu... Dolgo je od tega, in greh leži na njegovi duši težak in velik kakor prvi dan, in tako je zdaj njegovo življenje vse polno žalosti in trpljenja. (Cankar 1975: 253(*Greh*, zbirka *Moja njiva*))

Tri ali štiri leta kasneje mi je v tujini tuja ženska prinesla kavo v izbo. Takrat me je izpreletelo, zaskelilo me je v srcu tako močno, da bi bil vzkril od bolečine. Zakaj srce je pravičen sodnik in ne pozna malenkosti... (Cankar 1975: 265 (*Skodelica kave*, zbirka *Moja njiva*))

V obeh črticah se sin najprej sramuje matere, nato pa se sramuje svojih dejanj. Samo Cankar vidi, kako mati povesi pogled, kako ugasne iskra v njenih očeh. Vidi jo, in najprej tudi opiše, svetopisemsko, kot lik Marije, ki jo obsveti sončna svetloba. Nato pa to podoba kruto preseka njegovo dejanje. V hipu, ko zagleda svojo mater, gre domov po drugi poti (*Greh*) ali pa jo skoraj vleče za seboj, da sošolci ne bi videli, kakšno mater ima (*Njegova mati*). Vendar moramo opozoriti, da se avtor sramuje materinega zunanjega videza in ne njenih misli. Strah študenta pred sošolci, oziroma strah pred tem, da bi drugi videli, kakšna je njegova mati, izvira iz avtorjevega socialno-ekonomskega položaja.

Ivan Cankar je odraščal v revni družini. Ravno v tako okolje pa postavi tudi študenta Tineta (*Njegova mati*) in Jožeta (*Greh*). Oba se sramujeta svojega izvora, socialno-ekonomskega položaja. Ponekod lahko izražata tudi nezadovoljstvo, ker nimata boljšega finančnega položaja, da bi se lahko postavila ob bok sošolcem. Podobno stisko čuti tudi pripovedovalec v črtici *Desetica* iz Cankarjevega zrelega obdobja. Vendar pa tu ni opaziti jeze, prej žalost, razočaranje. Cankar mojstrsko opiše stisko malega človeka, otroka, ki za svoj normalni psihofizični razvoj potrebuje osnovna živila, predvsem pa naj bi bile zadovoljene osnovne življenjske potrebe.

Tako protagonist v *Desetici* hrepeni po skorjici kruha, po toplih oblačilih. Cankar že tako pretresljivo zgodbo postavi v jesenski čas, v deževen, mrzel dan. Opiše drobnega fantiča, ki mora premagovati svoje strahove in svoje misli, da sploh lahko preživi. V črtici je mati tista, ki vsaj za hip reši svojega sina, ko mu pošlje desetico. Ta kovanec

mu pomeni nekaj svetega, najvišjega. Šele ko ga prime v roke, v njem popustijo zavore in skozi jok iztisne iz sebe vsa grenka čustva, ki so se dotlej nabirala v njem. Socialno-ekonomske razlike najbolj občutijo otroci; ko vstopijo v šolanje, v družbo drugih otrok, se začnejo zavedati, da so drugačni, in staršem je težko pojasniti, zakaj otrok ne more imeti vseh stvari, kot jih imajo premožnejši. V takih otrocih se nabirajo žalost in predvsem jeza ter sovraštvo in frustracije, ki jih nemalokrat prenesejo v odraslo dobo ter se skozi vse življenje spominjajo hudih in tragičnih dogodkov iz otroštva.

V črtici *Njegova mati* iz mladostne dobe pisatelj opisuje svojo mater, ko gre v Ljubljano k sinu. Tudi v obdobju, ko je mati že mrtva in so nastajale črtice za zbirko *Moja njiva*, se Cankar vrača v dunajsko dobo in v mladostno obdobje. V svojih črtici iz zrele dobe *Mater je zatajil* oziroma *Greh* zopet obdelava motiv matere, ko mati išče svojega sina v tujem okolju, v tujem mestu. V obeh črticah avtor postavi mater v veliko, tuje mesto in tako še bolj poudari njeno majhnost in revščino, ko opiše njeno sprehajanje med ogromnimi, visokimi stavbami z razkošnimi pročelji.

V črtici *Njena podoba* se pripovedovalec ustraši, ko se je zave, da se ne spomni več materine podobe.

Ko se mi je tresel v rokah oprášeni, zarumeneli papir, me je spreletel mraz od groze. Nekoč je bila tam materina podoba, zdaj je ni bilo več. (Cankar 1975: 237 (*Njena podoba*, zb. *Moja njiva*))

Vedno se spominja matere in na začetku črtice je zapiše:

Ne vem, dali sem že napisal, ali sem le pravil, kako se je zgodilo z njeno podobo. Kolikor bolj je spomin grenak in bolesten, toliko pogosteje zaboli v srcu. (Cankar 1975: 235 (*Njena podoba*, zb. *Moja njiva*))

To besedilo je Cankar leta 1910, trinajst let po materini smrti objavil v *Slovenskem narodu*. Več let ko mine od materine smrti, pogosteje se Cankar spominja matere in zapisuje spomine nanjo, ob tem pa vse bolj čuti svojo krivdo, zaradi grehov, ki jih ji je

storil. Tudi *Skodelica kave* je izšla istega leta. Pripovedovalec ima v spominu sliko matere, ko je bila že mrtva in je ležala na mrtvaškem odru. Motiv je podoben, kot ga zasledimo v črtici *Ob smrtni postelji*, kateri Fran Zadnik spremlja materino bolezen in umiranje in mu njena smrt popolnoma spremeni življenje. Odlomka iz črtic *Ob smrtni postelji* (mladostna proza) in *Njena podoba* (zrela proza oz. zb. *Moja njiva*) z motivom umirajoče matere se glasita:

Takoj v prvem hipu ni mogel jasno razbrati, kaj se je zgodilo ž njim, a vedel je določno, da je stopil na prag novega življenja, z doslej neznanimi dolžnostmi, in da se je napolnila pusta praznota v njegovi duši. (Cankar 1967: 261 (*Ob smrtni postelji*, mladostna proza))

Zjutraj je mati umrla. Gube na obrazu so se hipoma poizgubile, in vsem se je zdelo, kakor da je zatrepetal na licih sončni žarek. Trepalnice so se zatisnile same, samo smehljajoča ustna so ostala odprta. (Cankar 1967: 262 (*Ob smrtni postelji*, mladostna proza))

Ko je ležala na mrtvaškem odru, sem se spomnil, da jo bodo zakopali, nasuli na rakev težko in visoko gomilo in da nikoli več ne bomo videli njenega obraza /.../ Ob poslednjem vzdihu se je bila nasmehnila in tisti smehljaj je ostal na ustnicah. (Cankar 1975: 235 (*Njena podoba*, zb. *Moja njiva*))

Iz zgornjega navedka razberemo, da po materini smrti Zadniku napredoval in odkril smisel življenja, saj vemo, da se je pozneje vrnil na Dunaj in končal študij ter celo napredoval na družbeni lestvici.

5.1.2 Motiv družine v mladostni prozi in v zbirki *Moja njiva*: primerjalna analiza

V Cankarjevi mladostni prozi družino sestavljata le mož in žena (*Slavnostni govor*). V analiziranih delih ni navzočih otrok, če že, so ti že odrasli (*Dve družini*). ali pa omenjeni

le posredno, prek pripovedi očeta ali matere. Videti je, da je Cankar od svoje mladostne do zrele dobe povsem spremenil svoj odnos do te tematike. Otroci v Cankarjevi mladostni prozi nimajo tako pomembne vloge oziroma jih avtor ni vključeval v svoja besedila, ker se morda še ni tako očitno zavedal njihovega položaja. Čeprav je živel v zelo težkih razmerah, se šele v *Moji njivi* ob spominu na svoje življenje očitno bolj konkretno zaveda, v kako težkih razmerah so živeli. Odlomek iz mladostne črtice *Oče in sin* predstavlja družino, ki jo sestavljata le oče in njegov odrasli sin, pa še ta je odšel od doma:

Čez četrte ure pa so valčki na njegovih licih mirni in lahni, kakor prej; samo trepalnice so bolj rdeče. Majnik pričakuje svojega sina že dvajset let. /.../ Majnik stoji nekaj časa mirno, potem pa se zgrudi na stol in zajoka od bolesti. Zakaj je izginil? Ah, morda pride nazaj, k očetu svojemu. (Cankar 1967: 36-43 (*Oče in sin*, mladostna proza))

V črtici *Oče in sin* V družini mati ni navzoča, sina pa spoznavamo in spremljamo le skozi pripovedovanja drugih in misli očeta. Položaj je ravno nasproten kot v črticah – v njej oče poskuša zagovarjati sina in ga rešiti pred zaničevanjem in krivičnim obdolževanjem sovaščanov. Vendar tako misli le on, saj mu dacar, kontrolor in drugi na podlagi časopisnega članka, ki govori o sinovih prekrških, dokazujejo nasprotno. To da kljub očitnim dokazom oče še vedno popolnoma verjame v sina in ga pričakuje doma. Podobno kot mati ni obupala nad sinom v črtici *Ob smrtni postelji*, ravno tako oče ni hotel razumeti, da ga je sin razočaral in zavrgel svoje (očetove) ideale.

V črticah iz avtorjeve zrele proze *Sveto obhajilo* in *Na peči* vidimo, da so v ospredju otroci, bratje in sestre, ki čakajo na mater oziroma v kateri ta na koncu črtice vstopi v zgodbo. Otroci so lačni, zebe jih in ravno zato si izmišljujejo svetle dogodke.⁴⁰ V črtici *Na peči* nimajo hudobnih misli, nasprotno je v *Svetem obhajilu*.

⁴⁰Prim. *Na peči*.

Primerjajmo različna odlomka iz dveh črtic Cankarjeve zrele dobe, ki prikazujeta otroke oziroma družino, ki jo sestavljajo mati in otroci:

»Umolknili so. Izba je bila temna in tiha – kakor globoko brezno pod njimi. Molčali so dolgo in se niso spogledali. /.../ Nič več skrbi, nič več žalosti. Nič več ne joka mati, kadar kleči pred posteljo ... Umolknili so in se niso spogledali. /.../ Tiho in počasi je stopila mati v izbo. Takrat so umolknili in so se spogledali ... (Cankar 1975: 242–245 (*Na peči*, zb. *Moja njiva*))

»Saj bi lahko, če bi hotela! Sinoči je prinesla kruha, čemu bi ga nocoj ne, ko smo lačni kakor sinoči? Tam stoji, Bog vedi kje, pa opravlja in se smeje ter se ne zmeni za nas! Takoj da se povrne, je rekla; zdaj je že ura minila, morda že poldruga ura... Nalašč čaka, na cesti postaja, s sosedami kramlja; sama je že najbrže večerjala, pa se ji ne mudi s kruhom!«

V molku smo spoznali; natanko smo vedeli drug za drugega: »Tudi tu tako misliš, sestra! Tudi ti tako sodiš, bratec!« In v tistem trenutku tudi med nami ni bilo več ljubezni. (Cankar 1975: 241 (*Sveto obhajilo*, zb. *Moja njiva*))

Zdi se, da lačni otroci ne govorijo namenoma slabo. Okoliščine, v katerih so odraščali, so jih prisilile v prezgodnje odraščanje in s tem tudi razmišljanje. Kot lahko ugotovimo, ima v analizirani prozi iz zrele dobe Cankarjevega ustvarjanja mati dve vlogi; povezuje in hkrati razdira odnose med otroki. V črtici *Na peči* je povezovalna nit med njimi, čeprav živijo v bedi in komaj čakajo da se vrne (v obeh črticah se je mati pojavila šele na koncu; od začetka besedil so bili otroci sami doma). V drugem besedilu, črtici *Sveto obhajilo*, pa otroci v mislih grajajo mater, saj verjamejo, da jim nalašč ni prinesla hrane. Šele ko jo zagledajo pred seboj, se v njih, ali vsaj v pripovedovalcu, zbudi močan občutek krivde, ki ga zapisal šele čez nekaj let. »O mati zdaj vem: tvoje telo smo uživali in tvojo kri smo pili!« (Cankar 1975: 241)

V besedilih z motivom družine pogosto nastopa tudi mati oziroma žena, ki poskuša rešiti moža, potem ko je ta na robu propada (prim. *Dve družini, Slavnostni govor*).

5.1.3 Motiv domovine v mladostni prozi in v zbirki *Moja njiva*: primerjalna analiza

Domovina je v vseh analiziranih besedilih povezana z materjo. To se posebej očitno kaže v delih iz zbirke *Moja njiva*. V zreli dobi se avtor s spomini vrača v otroštvo in tudi dunajsko dobo, ko je bil zdoma. Ob teh spominih so nastala tudi besedila, katerih vodilni motiv je domovina. V vseh teh besedilih je Cankar glavne osebe postavil v okolje, v katerem je živel tudi sam. Revščina, beda, hrepenenje po boljšem življenju so pojmi, ki povezujejo večino Cankarjevega opusa.

Ko je pripovedovalec v tujini, trpi, saj si želi materinega objema, pogleda na domačo hišo in domače ljudi. Domovina zanj predstavlja mater, h kateri se lahko vedno in kadarkoli vrne in ga bo sprejela odprtih rok. Hkrati pa vidimo, da je Cankar včasih tudi nejevoljen, ko je doma.⁴¹ Ko mati umre in Cankar odide na Dunaj, se to hrepenenje še stopnjuje. V nadaljevanju primerjajmo med odlomkoma iz črtic njegove mladostne in zrele proze, ki opisujeta pisateljevo doživljanje doma:

⁴¹Prim. *Skodelica kave*.

Vse razmere, v katerih sem moral živeti zadnja leta, pristudile so se mi do dna. /.../ vse mi je bilo zoprno, vse, kakor da je dišalo po blatu in ilovici. Nekega večera sem šel mimo razsvetljenega okna. Znotraj je igral nekdo na klavirju neko staro narodno pesem. In iz teh zvokov se je dvignilo v moji duši hipoma krasno, polpozabljeno življenje. /.../(Cankar 1967: 222 (*Domov*, mladostna proza))

Spomladi, poleti in jeseni smo zahajali v laz, kadar je bilo treba in ne treba. Otrok hiti k materi, samo da je blizu nje, da jo vidi in da se pritisne k njenemu krilu. Nič ne vpraša, če je uboga in žalostna. Zdi se mu celo, da jo ljubi toliko volj, kolikor bolj je uboga, žalostna in bolna. Hudo nam je bilo, kadar smo v pozni jeseni pobrali poslednje tepke, poruvali natiče za fižol ter jih naložili na dvokolnico. (Cankar 1975: 275 (*Naš laz*, zb. *Moja njiva*))

V črtici *Domov* spremljamo pripovedovalčevo pot domov, a čeprav je domača hiša fizično blizu, pripovedovalec ugotovi, da ne sodi več v nekdanje domače okolje. Že od začetka spremljamo temačno okolje, pripovedovalčeve pesimistične misli, medtem ko je v črtici *Naš laz* vsaj del pripovedi bolj optimističen. V črtici *Domov* si nasprotujejo noč in dan, sonce in sneg, vročina in mraz, vlak in pešačenje. Tudi zato je bralec še bolj osupel, ko se ob koncu črtice *Doma* sin vrne k mrtvi materi, iz sonca stopi v temo. Razpoloženje pripovedovalca v *Našem laz* se slabša, ko jim vzamejo laz in družina ostane brez vsega, prizadeneta pa jih še materina bolezen in smrt.

V nadaljevanju primerjajmo odlomka iz črtic *Doma* iz Cankarjeve mladostne proze ter *V tujini* iz njegove zrele proze, ki prikazujeta pisateljevo doživljanje domovine:

»Andrej se je počutil srečnega, da mu je srce prekipevalo od blaženstva in zadovoljstva. Pred očmi so mu vstajali najlepši prizori iz mladih let; zdelo se mu je, da že sedi med svojimi dragimi doma v prijazni sobi, da vidi ljubeči obraz materin z dobrimi, blagimi očmi, ki opazujejo s skrbjo njegov obraz – »da-li nisi shujšal ljubi sin?« /.../ Od hrepenenja in sreče so mu stopile solze v oči; /.../« (Cankar 1967: 166 (*Doma, mladostna proza*))

Milo in ljubo se je doteknilo moje rame; ozrl sem se in sem videl njen obraz; čisto jasno, tako blizu, da sem občutil dih njenih belih lic. Dobrotno so pogledale oči, v smehljaju so se zgenile ustnice. In vse je vzkipel, vzplamenelo v meni k nebesom in k življenju. Šel sem domov in tako mi je bilo, da bi ogovarjal neznance na ulici, da bi se smejal, da bi vriskal in prepeval. Poslednjo bridkost je okusilo srce, zato je bilo vredno najvišje tolažbe. (Cankar 1975: 272 (*V tujini, zb. Moja njiva*))

Črtica iz avtorjeve zrele proze *V tujini* najbolj nazorno prikazuje avtorjev odnos do domovine in njegovo hrepenenje po njej. Ker je pripovedovalec živel na Dunaju in je bil tam sam, je občutek samote in odtujenosti zato še toliko večji. Kar dve tretjini črtice zajemata pripovedovalčevo razmišljanje o domovini, vsak prizor med njegovim sprehodom po mestu v njem spodbudi misel na domovino in domačo Vrhniko. »/.../ od doma do parka sem romal pač tri dolge ure, dalj kakor ob tistih davnodavnih lepih časih iz Ljubljane na Vrhniko.« (Cankar 1975: 268) Na začetku je melanholičen, osamljen, na koncu pa njegovo razpoloženje spremeni materina podoba, ki jo vidi v svojih mislih. V črtici *Doma* je od začetka razpoloženje veselejše, bolj optimistično. Pripovedovalec si želi domače hiše, predvsem pa srečanja z materjo, zato je za bralca še večji šok, ko izve, da je mati umrla.

Pomenljiva je tudi primerjava med odlomkoma iz Cankarjevih črtic *V tujini* in *Naš laz*, obeh iz pisateljeve zrele dobe. Primerjava se osredotoča na doživljanje domače zemlje.

Črtica *Naš laz* je v zbirki postavljena za črtico *V tujini*, obe pa sta uvrščeni v zadnji cikel, *Ob svetem grobu*. Že sama uvrstitev v ta cikel nam pove, da bosta črtici vsebovali

tudi motiv matere. V prvem besedilu beremo, da majhna ženica, ki prečka park, popolnoma spremeni pripovedovalčevo razpoloženje in preusmeri njegove misli na spomin na mater. Njegovo hrepenenje po njej je še večje kot hrepenenje po domovini.

»Obšlo me je poželenje, silnejše od gladu in žeje; udarilo mi je v dušo nenadoma in me je vsega prevzelo. "Le enkrat še da bi videl njen obraz, obraz materin!" /.../ Milost božja, prosim, to mi daj: le eno minuto! In če je to preveč, trenotek vsaj, pol trenotka! Še manj; le tisti hip, ki se ga meriti ne da; kakor da šine lepa misel skoz dušo in ugasne, še komaj da je zasvetila; ali kakor tisti najkrajši up, ko človek občuti smrt.« (Cankar 1975: 271 (*V tujini*, zb. *Moja njiva*))

Pripovedovalec iz najbolj navdušenega stanja počasi prehaja v melanholijo; še vedno ga boli hrepenenje po materi, a hkrati srečanje z njo primerja s smrtjo. Morda se globoko v sebi zaveda, da ta njegova želja nikoli ne bo izpolnjena, saj je bila mati ob nastanku te črtice (ok. 1913) že mrtva.

V črtici *Naš laz* ni predstavljeno razmerje posameznik – tujina – domovina ampak posameznik – domača zemlja; tudi tu ima mati osrednjo vlogo, spreminja pripovedovalčevo razpoloženje. V nasprotju s črtico *V tujini*, v kateri pisatelj misli na svojo pokojno mater:

Milo in ljubo se je doteknilo moje rame; ozrl sem se in sem videl njen obraz; čisto jasno, tako blizu, da sem občutil dih njenih belih lic. Dobrotno so pogledale oči, v smehljaju so se zgenile ustnice. In vse je vzkipelo, vzplamenelo v meni k nebesom in k življenju. Šel sem domov in tako mi je bilo, da bi ogovarjal neznance na ulici, da bi se smejal, da bi vriskal in prepeval. (Cankar 1975: 272 (*V tujini*, zb. *Moja njiva*))

Pripovedovalec se v črtici *Naš laz* spominja matere, ko je bila še živa. Košček zemlje, ki jim ga vzamejo, pripovedovalcu pomeni vsaj toliko kot domovina, ko nanjo gleda ob svojem odhodu od doma. Laz je nujen za njihovo preživetje, za njihov obstoj. Zelo dobro so se zavedali, da tistega laza ne bodo dobili nikoli več nazaj, zato je še bolj grozljiv prizor, ko mati in sin sanjata o novi njivici.

»Da si najamemo lého tam pod Hruševico! /.../ Tako grenko in tesno mi je bilo pri srcu, da me je skelelo v očeh. Mati me je pogledala in umolknila. Kar sem vedel jaz, je vedela sama: saj so to same otroške sanje, same pripovedke o daljni deveti deželi, o obljubljeni Koromandiji.« (Cankar 1975: 276, 277 (*Naš laz*, zb. *Moja njiva*))

5.2 Sintetične ugotovitve na podlagi primerjalne analize Cankarjevih motivov matere – družine – domovine v izbranih besedilih iz mladostne proze in zbirke *Moja njiva*

Ob analizi besedil sem ugotovila, da imajo motivi matere, domovine in družine zelo pomembno mesto v njegovi umetniški ustvarjalnosti. V mladostni prozi noben motiv ne izstopa posebno, lahko govorimo le o nekoliko povečanem obsegu besedil z motivom matere⁴². V zrelejši kratki prozi pa je očiten vpliv spomina na mater in dogodkov, povezanih z njo, pogosti so tudi spomini na bivanje na Dunaju, saj v svojih zapisih Cankar izraža hrepenenje po domovini, domačih ljudeh in vrnitvi v domači kraj. V analiziranih delih z motivi matere, družine in domovine lahko vidimo, kako se Cankarjeve vrednote spreminjajo skozi različna obdobja njegovega življenja in ustvarjanja.

5.2.1 Motiv matere

Na splošno lahko ugotovimo, da je v analiziranih besedilih z motivi matere, domovine in družine povezovalni člen skoraj vedno mati. Ali ima odločilno vlogo pri življenju svojih otrok ter moža ali pa je omenjena le v mislih pripovedovalca, ki se spominja nanjo in opisuje dogodke, povezane z njo. Tudi na primer v črtici *Dve družini*, v kateri je v ospredju goljufanje, imata materi oziroma ženi na koncu, a tudi že med dogajanjem, odločilno vlogo. Kot kažejo dela, je mati Cankarju pomenila najpomembnejšo osebo v njegovem življenju. Zato mu je tudi, ko je umrla, pomenila še nekaj več, nekaj

⁴²Prim. Tabela 1 in Tabela 2.

najvišjega. Vse bolj ko se pomikamo proti koncu avtorjevega življenja in ustvarjalnega opusa, vidimo, kako pisatelj razvija svoj odnos do matere.

V mladostni prozi ni navzočega tolikšnega samoobtoževanja kot v zreli dobi, razen v črtici *Njegova mati*. Tam avtor že nakaže svoja občutja, razmišlja o preteklih dogodkih in o tem, koliko krivic je storil materi. Črtica je bila sicer objavljena leto dni po materini smrti.

Za življenja Cankarjeve matere sta bili napisani le dve črtici z motivom matere, in sicer *Doma* in *Materi*. V črtici *Doma* se ob materi pojavlja tudi motiv domovine. Ko Cankar preide z enega motiva na drugega, ustvari zelo pretresljiv kontrast. Ko govori o domovini, o vrnitvi domov, je optimističen, v ta optimizem vplete tudi misel o materi. Kar nenadoma pa v to idilo vdre smrt. Cankar tak popoln kontrast, uporabi tudi v *Skodelici kave* in črtici *Mater je zatajil*. S tem izrazi svoj odnos do vrednot in do tematike, ki jo obravnava. Ko govori oziroma piše o materi, je v njegovi besedi samoobtoževanje, ki je prav tako močno, kot je njegova ljubezen do matere. Ti dve čustvi sta pri Cankarju nasprotni, kontrastni. Največ samoobtoževanja je v zbirki *Moja njiva*, torej v poznejšem ustvarjalnem obdobju. Občutek avtorjeve krivde je navzoč le v delih, v katerih prevladuje ali se z drugimi prepleta motiv matere.

5.2.2 Motiv domovine

Domovina je za Cankarja zelo pomemben motiv, obravnava jo v veliko delih. V zbirki *Moja njiva* najdemo nekoliko več besedil, ki obravnavajo to tematiko, kot pa jih odkrijemo v mladostni prozi. Motiv domovine prevladuje v besedilu *Domov*, ob tem pa še v črtici *Doma*, v kateri je domovina v mislih protagonista, ta motiv pa se povezuje tudi z motivom matere. V črtici *Domov* motiv domovine prevladuje in se prepleta z motivom matere, a na drugačen način kot v črtici *Doma*. V obeh črticah je mati vseskozi navzoča, a le v mislih protagonista. Vendar pa se le v črtici *Doma* pojavi dejansko oziroma jo sin na koncu vidi, pa čeprav mrtvo, v drugi črtici pa mati ostane le v sinovih mislih.

Razlog za tesno prepletanje motivov matere in domovine je avtorjev odhod od doma in skoraj deset let trajajoče bivanje v tujini. Potem ko je Cankar odšel v tujino – med vzroki za odhod so bili najprej študij, nato materina smrt, med drugim pa tudi neuspešno sprejeta njegova prva pesniška zbirka *Erotika* (1899) – je vse pogosteje opisoval svoje hrepenenje po domovini še.⁴³ Šele, ko je bil v tujini, se je globlje zavedal, kaj v resnici čuti do domovine.

V črtici *Doma* je motiv domovine še posebej opazno povezan z motivom matere.

V črtici *Domov* si pripovedovalec želi domov, to njegovo željo pa poteptajo prijatelji, znanci iz domačega kraja, predvsem pa (njegovo nekdanje) dekle. Protagonist sanja, da ga bodo domači sprejeli odprtih rok, da bo vsak vesel, ko ga bo videl. Vendar se v resnici ne zgodi tako. Ko vstopil v krčmo, vidi, da je za sovaščane postal tujec, ki ga ne sprejmejo več medse.

V črtici *Doma* to željo po vrnitvi domov preseka materina smrt, vendar njena smrt nastopi v trenutku, ko protagonist že vstopi v domačo hišo, medtem ko se v črtici *Domov* protagonist še ne vrne v domačo hišo, ampak ga ta streznitev doseže v vaški gostilni. V črtici naslov črtice pripovedovalec tudi eksplicitno pojasni, da se doma ne počuti več domače, medtem ko v črtici naslov črtice tovrstnega opisa ni. Ko vidi svojo mrtvo mater, se vse njegove misli preusmerijo k njej.

Cankar je domovini namenil več pozornosti v *Moji njivi*. Ta motiv se v tej zbirki močno prepleta z motivom matere, pravzaprav sta ta dva motiva skoraj neločljivo povezana drug z drugim. To je razvidno že iz črtice *V tujini*, v kateri sicer prevladuje motiv domovine, vendar se proti koncu neločljivo poveže z motivom matere. Avtor se spomni njene podobe. V črtici *Naš laz* v ospredju ni toliko domovina kot politična ureditev, temveč domovina kot domača zemlja. Tista zemlja, na kateri je družina pridelala nekaj hrane, in tista zemlja, ki je materi pomenila vse, celotno premoženje, čeprav pravzaprav ni bilo njihovo, saj so imeli njivo samo v najemu. To premoženje ni mišljeno toliko v fizičnem kot v psihološkem smislu. Dokler so imeli njivo, so se počutili vsaj nekoliko

⁴³Prim. *V tujini*, ZD 21.

varne. Ko pa so jim jo vzeli, se je ta njihova že tako majhna samozavest razblinila, potisnilo jih je v obup.

5.2.3 Motiv družine

Zdi se, da je motiv družine na prvi pogled nekoliko manj pomemben za Cankarja. V analiziranih besedilih nikjer ne najdemo črtice ali povesti, v kateri bi ta motiv prevladoval. Kot smo videli že v prejšnjih primerih, se tudi ta motiv prepleta z materjo, predvsem pa je vedno povezan z revščino, lačnimi otroki in hrepenenjem.

V mladostni prozi so izrazite tri črtice oziroma povesti s to tematiko, in sicer *Dve družini*, *Slavnostni govor* ter *Oče in sin*. V zadnji družino sestavljata samo naslovni osebi, vendar sin nikoli ni neposredno navzoč; spoznavamo ga le prek pripovedovalca, prek očetovega razmišljanja in preko pripovedovanja vaščanov. V tej povesti čutimo očetovo brezpogojno ljubezen. V preostalih črticah je nosilka take ljubezni mati, tu pa je avtor v to vlogo postavil očeta. Mogoče se je to zgodilo tudi zaradi občutka krivde. Znano je namreč, da se Ivan Cankar ni najbolje razumel z očetom, v tej povesti pa ga je postavil v vlogo dobrotnika, dobrega očeta, ki kljub sinovim nemoralnim dejanjem verjame vanj.

V črtici *Slavnostni govor* in povesti *Dve družini* je motiv družine neposredno in tesno povezan z materjo, predvsem pa z ženo.

V *Dveh družinah* oče Vejan zapravi družinsko premoženje, a se na koncu pokesa svojih dejanj in umre v miru. V nasprotju z njim pa Majar nikoli ne obžaluje svojih dejanj, zato tudi konča klavrno. Revnejši človek, kljub svojim napakam, umre srečen, v krogu svoje družine; bogat, osoren, preračunljiv in škodoželjen Majar pa, ko ga izpustijo iz zapora, izgine neznano kam; ostane sam.

V črtici *Slavnostni govor* družino sestavljata mož in žena, Ivan Prosen in Malka. Tudi v tej črtici je mati tista, ki rešuje usodo družine in poskuša rešiti, kar se rešiti da. Ko Prosen zavrnejo (najverjetneje) zaradi njegovega socialnega položaja in zato, ker

njegovi govori niso bili všeč drugim, povsem obupa in nazaduje v svojem življenju. Počuti se , kot da so ga oropali še tistega malo dostojanstva in sreče, kolikor ju je še imel. Zavrnitev Prosenca tako močno potre, da si nikoli več psihično ne opomore.

5.3 Količinski pregled zastopanosti motivov matere, domovine in družine v Cankarjevi mladostni prozi in v zbirki *Moja njiva*

V nadaljevanju bom tabelarno in stolpično predstavila navzočnost motivov matere, domovine in družine v mladostni prozi Ivana Cankarja ter zbirki *Moja njiva*. Prikazala bom tudi pogostnost avtobiografske ter kritične perspektive, s katero se pogosto povezujeta ironija in satira.

**TABELARNI PRIKAZ IZBRANIH MOTIVOV IN PRIPOVEDNE PERSPEKTIVE V
DELIH IZ CANKARJEVE MLADOSTNE DOBE**

Motiv /	Mati	Domovina	Družina	Avtobiografskost	Satira, ironija
Naslov dela					
<i>Dobrotnik</i>					✓
<i>Morala</i>					✓
<i>Kakor nekđaj</i>					✓
<i>Slavnostni govor</i>	✓		✓	✓	
<i>Oče in sin</i>			✓	✓	
<i>Gospodična Kajon</i>					
<i>Dve družini</i>	✓		✓	✓	
<i>»Blage duše!«</i>					✓
<i>Ura</i>					✓
<i>Gospod Ognjišček in</i>					✓
<i>»Albert«</i>				✓	
<i>Sreča</i>				✓	
<i>Doma</i>	✓	✓		✓	
<i>Sestanek</i>					✓
<i>Lavrin</i>				✓	
<i>»Sonce! ... Sonce!«</i>				✓	
<i>Pod streho</i>				✓	
<i>13. septembra zvečer</i>				✓	
<i>Sveta noč Damijana</i>				✓	
<i>Nerazumljivi ljudje</i>					✓
<i>Idealizem v kavarni</i>					✓
<i>Čisto navadna, znana</i>				✓	✓
<i>Na Drenovem</i>				✓	✓
<i>Domov</i>	✓	✓		✓	✓
<i>Prijatelj Peter</i>				✓	
<i>Romanca o sreči</i>				✓	✓
<i>Njegova mati</i>	✓			✓	
<i>Pričakovanje</i>				✓	
<i>Gomila</i>	✓			✓	
<i>Ob smrtni postelji</i>	✓		✓	✓	

⁴⁴ V Opombah k ZD piše: »Črtica ne kaže podrobnosti, ki bi bile posnete po avtobiografskih ali iz konkretnega življenja vzetih dejstvih, pač pa je po snovi in ideji izrazito literarno konvencionalna, kar je v skladu z okoliščinami, iz katerih je nastala.« (Cankar 1967: 456)

<i>Polnočnica</i>			✓		✓
<i>Nenavaden pojav</i>				✓	
<i>Na izprehodu</i>				✓	
<i>Njiva</i>				✓	
<i>V kupeju</i>	✓				
<i>Nj. Visokorodnost v</i>					✓
<i>Moj prvi nastop</i>				✓	

Tabela 1: Tabelarni prikaz navzočnosti motivov matere, družine in domovine ter avtobiografskosti in ironije v Cankarjevi mladostni prozi.

V zgornji tabeli (prim. tudi Grafikon 1) lahko vidimo, da v mladostni prozi Ivana Cankarja prevladuje avtobiografskost. Izmed osemintridesetih (38) analiziranih del je kar petindvajset (25) takih, ki vsebujejo avtobiografske prvine. Med motivi pričakovano nekoliko izstopa motiv matere (8), sledi mu motiv družine (5). Zelo očitna je povezava med motivom matere in avtobiografskostjo. Kot bomo videli v nadaljevanju (Tabela 2, Grafikon 2), je v *Moji njivi* mati veliko bolj povezana z motivoma družine in domovine. Navadno se povezujeta motiva matere in domovine ali matere in družine.

TABELARNI PRIKAZ IZBRANIH MOTIVOV IN PRIPOVEDNE PERSPEKTIVE V DELIH IZ CANKARJEVE ZBIRKE *MOJA NJIVA*

⁴⁵ Motiv / Naslov dela	Mati	Domovina	Družina	Avtobiografskost	Družbena kritika
<i>Trenotki</i> ⁴⁶					✓
<i>Večerne sence</i>				✓	
<i>Tičnica</i>		✓			
<i>Naša Dolina</i>				✓	✓
<i>Iz tujega življenja</i> ⁴⁷				✓	✓
<i>Ob svetem grobu</i> ⁴⁸	✓			✓	
<i>Sveto obhajilo</i>	✓		✓	✓	
<i>Na peči</i>	✓		✓	✓	
<i>V tujini</i>	✓	✓		✓	
<i>Naš laz</i>	✓	✓			

Tabela 2: Tabelarni prikaz navzočnosti motivov matere, družine in domovine ter avtobiografskosti in ironije v zbirki *Moja njiva*.

⁴⁵Zbirka *Moja njiva* je urejena tematsko. Tako v vsakem izmed štirih ciklov prevladuje en motiv, ena značilnost. V Tabeli 2 tako prikazujem lastnosti celotnih ciklov. Če v katerem izmed ciklov kakšna kratka pripoved izstopa po svojih značilnostih glede na celoten cikel, sem to posebej poudarila. Naslove ciklov sem od preostalih besedil ločila s krepkim tiskom.

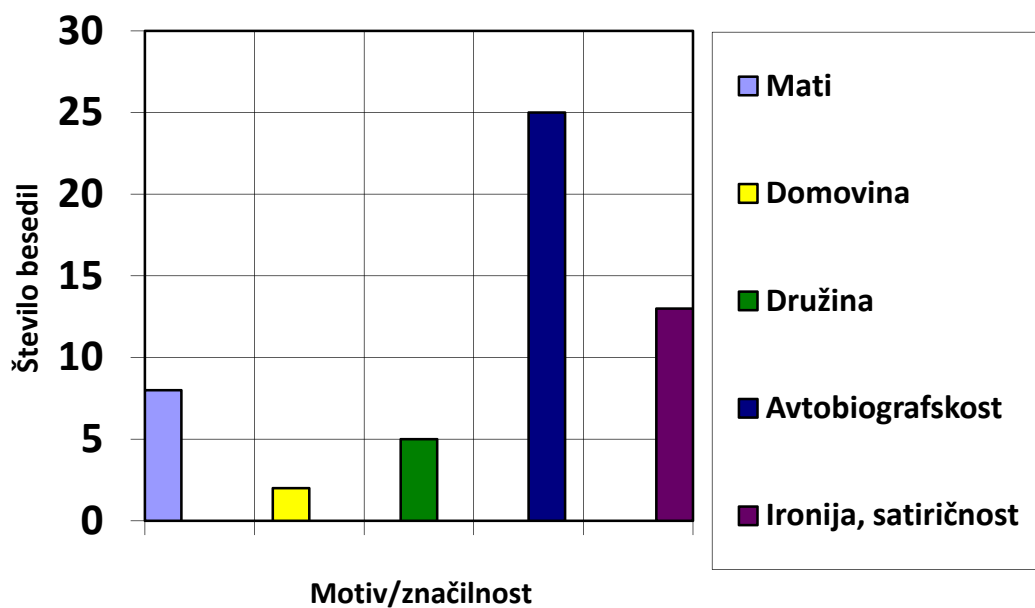
⁴⁶ Večina črtic šele na koncu prikaže družbeno kritičnost. V tem ciklu se avtor spominja mladosti; skozi to pa vidi vse druge dogodke in jih tako tudi na koncu komentira. Večina pripovedi je prvoosebni, zaradi česar bi lahko trdili, da je avtor vpleten v dogodke, ki jih opisuje.

⁴⁷ Vse črtice iz tega cikla so hkrati avtobiografske in družbenokritične.

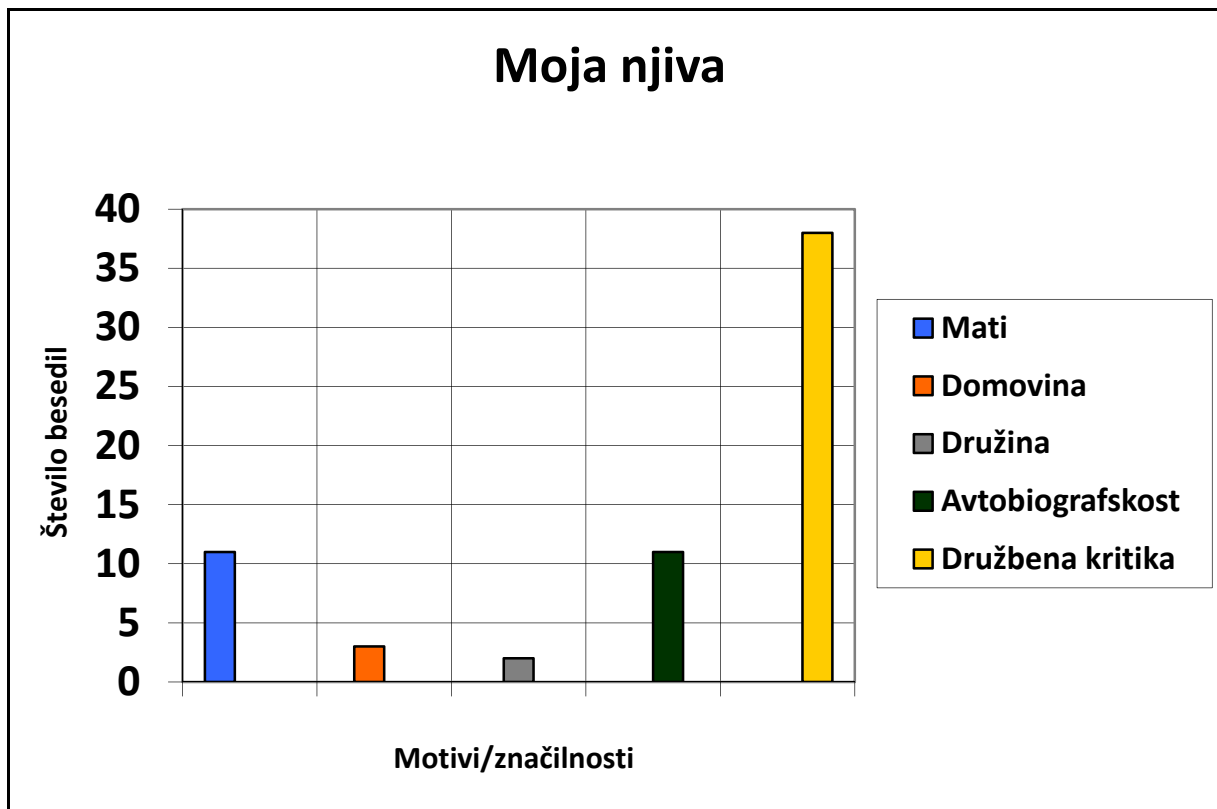
⁴⁸ Ta cikel je v celotni zbirki najbolj avtobiografski. V celoti je posvečen materi. Motiv matere se obenem tesno povezuje z motivoma domovine in družine.

V zbirki *Moja njiva* zopet prevladuje avtobiografskost, predvsem pa je v ospredju družbena kritika. V mladostni prozi ni toliko zaslediti družbene kritike, ampak se v večji meri pojavljata ironija in satira. V *Moji njivi* pa Cankar kritično presodi nekatere dogodke, predvsem pa ljudi, ki so vanje vpleteni. Sklepam lahko, da si je Cankar v zrelem obdobju pridobil veliko izkušenj, ki so mu pomagale opisati dogodke iz svojega življenja še bolj kritično kot v mladostni prozi.

Mladostna proza

Grafikon 1: Stolpčni prikaz navzočnosti motivov matere, domovine in družine ter avtobiografskosti in ironije v Cankarjevi mladostni prozi.

Grafikon 2: Stolpčni prikaz navzočnosti motivov matere, domovine in družine ter avtobiografskosti in ironije v zbirki *Moja njiva*.

6 ZAKLJUČEK

V svoji diplomski nalogi sem skušala prikazati razlike v odnosih mati – sin, posameznik – domovina, posameznik – družina, kot se kažejo v Cankarjevi mladostni prozi in v njegovih zrelejših pripovednih delih. Izhajala sem iz teze, da večja kot je ljubezen literarnega subjekta do matere, domovine in družine, tem večje je nato njegovo samoobtoževanje oziroma grajanje sebe in/ali družbe. Izbrano motiviko sem poleg tega analizirala z ozirom na hrepenenje; česa oziroma koga si literarne osebe najbolj želijo, po čem hrepenijo. Skušala sem opozoriti na avtobiografske prvine, predvsem v opisih tistih dogodkov, ki so pomembno vplivali na nastanek posameznih besedil.

Cilj naloge je bil predstaviti razlike in podobnosti v motivih matere, družine in domovine, kot se kažejo v mladostni prozi in zbirki *Moja njiva*. Zanimalo me je, kako se isti liki oziroma situacije ponavljajo v spremenjeni obliki iz dela v delo po obdobju približno enega ali dveh desetletij. To obdobje časovno navidez ni dolgo, a je vendarle izjemno bogato, saj so ga zaznamovala Cankarjeva intenzivna življenjska doživetja, predvsem tista notranja, intimna – materina smrt, življenje v revnem delavskem predmestju Dunaja Ottakringu, vrnitev v domovino in drugo.

Med najpomembnejšimi liki Cankarjeve literature je lik matere. Pisatelj ji je v *Moji njivi* posvetil celoten zadnji cikel, poleg tega pa lahko lik njegove matere med drugim spremljamo v romanu *Na klancu* ter v nekaterih črticah in povestih iz mladostne proze.

Družina in domovina Cankarju pomenita veliko, čeprav je opaziti, da je motiv domovine bolj navzoč v *Moji njivi* kot pa v mladostni prozi.

Opazila sem tudi večji razkorak med odnosom do družine v mladostni prozi in *Moji njivi*. V zbirki *Moja njiva* iz Cankarjeve zrele dobe so protagonisti obravnavanih črtic lačni, premraženi, ubogi otroci, v mladostni prozi z tematiko družine pa so v ospredju odrasli ljudje, njihove spletke in usode. V vseh teh besedilih ima glavno vlogo mati oziroma žena. V nekatere črtice jo je Cankar postavil na začetek in tako spremljamo

njeno zgodbo skozi celotno pripoved, v nekaterih besedilih pa se mati pojavi šele na koncu, kar ji daje še večji pomen in večjo težo.

V nekaj analiziranih delih se v povezavi z materjo pojavijo asociacije na Boga oziroma religiozno, denimo v *Skodelici kave*. Cankar svojo mater pogosto vidi tudi kot otroka, ki v svojem bednem življenju vendarle kdaj doživi trenutek veselja.

Raziskava motivov matere, družine in domovine v izbrani Cankarjevi kratki prozi je pokazala, da teh motivov pogosto ne moremo ustrezno interpretirati brez upoštevanja konteksta - sobesedila in avtobiografskih podatkov. Poskušala sem pokazati raznolikost in medsebojno prepletenost teh motivov v celotnem Cankarjevem opusu, od njegove mladostne pa do zrele dobe. Prek primerjave motivov se jasno kaže avtorjevo osebno, stilistično, idejno in motivno napredovanje.

7 LITERATURA

Avsenik Nabergoj, I. (2005). *Ljubezeni in krivda Ivana Cankarja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

--. (2010). *Hrepenenje in skušnjava v svetu literature: Motiv lepe Vide*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Bernik, F. (1976). *Cankarjeva zgodnja proza*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- -. (1979). *Cankarjeva tradicionalna črtica*. V: Slavistična revija, letnik 27/1979, št. 2, april — junij, 161-192.

- -. (1983). *Tipologija Cankarjeve proze*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- -. (1987). *Monografska študija*. Ljubljana: DZS.

- -. (1999). *Obzorja slovenske književnosti*. Ljubljana: Slovenska matica.

- -. (2006). *Ivan Cankar: monografija*. Maribor: Litera.

Cankar, I. (1967). *Zbrano delo, šesta knjiga*. Ur. Anton Ocvirk. Ljubljana: DZS.

- -. (1975). *Zbrano delo, enaindvajseta knjiga*. Ur. Anton Ocvirk. Ljubljana: DZS.

Čeh, J. (2001). *Metaforika v Cankarjevi kratki pripovedni prozi*. Maribor: Slavistično društvo.

Dovič, M. (2007). *Slovenski pisatelj*. Ljubljana: ZRC.

Grdina, I. (1993). *Avtobiografsko in avtotematsko v Prešernovem opusu*. V: Celjski zbornik, let. 28, str. 327-332.

Hladnik, M. (2007). *Količinske in empirične raziskave literature*. [online]. [citirano 12. januar 2010]. Dostopno na spletnem naslovu: <http://lit.ijs.si/empir1.html>

Kamenik, I. (1961). *Otroški liki v delih Ivana Cankarja*. V: *Jezik in slovstvo*, letnik 7, št. 3, str. 78-82.

Kmecl, M. (1995). *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Mihelač in Nešović, Založba d. o. o.

Kocijan, G. (1996). *Kratka pripovedna proza v obdobju moderne: literarnozgodovinska študija*. (Zbirka Razprave Filozofske fakultete). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

- -. (1997). *Cankarjeva kratka pripovedna proza*. (Zbirka Klasje). Ljubljana: DZS.

Kos, J. (2002). *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: DZS.

- -. (1967). Pripombe k šesti knjigi. V: *Zbrano delo Ivana Cankarja, šesta knjiga*. Ur. Anton Ocvirk. Ljubljana: DZS, str. 407-467.

- -. (1975). Pripombe k enaindvajseti knjigi. V: *Zbrano delo Ivana Cankarja, enaindvajseta knjiga*. Ur. Anton Ocvirk. Ljubljana: DZS, str. 285-310.

Kraigher, A. (1954–1958). *Ivan Cankar: študije o njegovem delu in življenju, spomini nanj*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Mitrović, M. (1976). *Cankar in kritika*. Koper: Založba Lipa.

Virk, T. (1999). *Moderne metode literarne vede in njihove filozofsko teoretske osnove: metodologija 1*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo.

Vodušek, B. (1937). *Ivan Cankar*. Ljubljana: Hram.